

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Den missbrukande mannen & avvikande kvinnan

En kritisk diskursanalys om könsskillnader i domstolsbeslut

om tvångsvård enligt LVM

Josefine Stjärnerklint

Evin Bicen

Kandidatuppsats SOPB 63

VT 2024

Handledare: Em Andersson

Abstract

Authors: Josefine Stjärnerklint & Evin Bicen

Title: The addicted man & deviant woman - A critical discourse analysis of gender differences in court decisions about compulsory care according to LVM

Supervisor: Em Andersson

Assessor: Lupita Svensson

The study aimed to investigate gender differences in court decisions about compulsory care according to LVM through a gender perspective. Normative notions about women and men exist and are reproduced throughout society. These normative notions can be found within the judiciary and social services, which affects the professional's assessment in regards to addicted men and women in court orders concerning compulsory care. Varying assessments depending on gender is problematic because coercive legislation restricts the individual's freedom. In order to acknowledge the gender based differences in the court orders a qualitative critical discourse analysis will be used to reveal the gender constructions. The study is based on an analysis of 60 court orders regarding the Swedish compulsory care law LVM, with an equal division of 30 men and 30 women. The court orders were analyzed through gender theory, by using Hirdman and Butler's theoretical concepts. The conclusion of the study was that normative notions about men and women were found throughout the court orders. For women their addiction was portrayed in a more serious manner through the use of strong words in the description of the women's current situation and the consequences the addiction could bring. In regards to both the women's and men's addiction the court expressed descriptions in accordance with gender norms, such as the man being strong, unsentimental and independent while the woman being the opposite.

Key words: substance use, compulsory care, LVM, gender stereotypes, addiction treatment.

Innehållsförteckning

1. Introduktion och problemformulering	4
1.1 Syfte.....	5
1.2 Frågeställningar.....	5
2. Begrepp	5
2.1 LVM.....	5
2.2 Kön & genus.....	6
3. Forskningsläge	6
3.1 Missbruk för kvinnor och män.....	6
3.1.1 Den missbrukande mannen och avvikande kvinnan.....	6
3.1.2 Missbruk och föräldraskap.....	7
3.1.3 Social utsatthet och moral.....	8
3.2 Genus inom rättsväsendet & missbrukarvården.....	9
3.2.1 LVM-lagens rättstillämpning ur ett genusperspektiv.....	9
3.2.2 Genuskonstruktioner inom rättsväsendet.....	10
3.2.3 Genuskonstruktioner inom missbrukarvården.....	11
4. Teori	12
4.1 Hirdman - Genusordningen och genuskontraktet.....	12
4.2 Butler - Den heterosexuella matrisen.....	13
5. Metod	14
5.1 Vetenskapsteoretisk utgångspunkt.....	14
5.2 Val av metod.....	15
5.2.1 Faircloughs tredimensionella modell.....	16
5.3 Urval.....	18
5.4 Bearbetning och analys.....	18
5.5 Metodens tillförlitlighet.....	20
5.6 Etiska överväganden.....	21
6. Analys	22
6.1 Socialt liv.....	22
6.1.1 Missbrukskrets.....	23
6.1.2 Sociala konsekvenser.....	26
6.2 Familj och föräldraskap.....	29
6.2.1 Barn och föräldraskap.....	29
6.2.2 Familjerelationer.....	32
6.3 Hälsa.....	34
6.3.1 Psykisk hälsa & fysisk hälsa.....	34
6.4 Avvikande män och kvinnor.....	37
6.4.1 Bristande anpassning.....	37
6.4.2 Avvikande livsstil.....	40
7. Avslutande diskussion	44
Referenslista	48

1. Introduktion och problemformulering

Socialtjänsten har ansvar för att motarbeta att missbruksproblem växer i samhället och erbjuda individer med missbruksproblematik rätt stöd för att behandlas från missbruk, redogör Socialstyrelsen (2021, s. 12). Socialtjänsten erbjuder därav frivilliga insatser för individer med missbruksproblematik. För missbrukare som inte samtycker till öppenvårdsinsatser och som har ett allvarligt missbruk, kan det bli aktuellt med tvångsvård genom lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, som förkortat benämns LVM. Socialstyrelsen (2021, s. 18) skriver att LVM-vården ska baseras på missbrukares individuella behov och vara fri från könsdiskriminering, men trots denna ambition förekommer det vårdformer som är könsstereotypiska och utgår ifrån mannen som norm. Samuelsson (2015, s. 200-202) redogör att professionella inom missbrukarvården bemöter kvinnliga och manliga vårdtagare utifrån maskulinitet och femininitets normer, vilket innebär att missbrukare som går utanför normen riskerar att inte få sina hjälpbehov bemötta.

Individer med missbruksproblematik utgör en utsatt grupp i samhället till följd av att de kan bli tvångsvårdade. Faktumet att lagen är tvingande och frihetsinskränkande kräver att professionella vid rättsinstanser och myndigheter gör rättssäkra tillämpningar av lagen (Gustafsson 2001, s. 292). Inom LVM-domstolsbeslut från olika rättsinstanser i landet förekommer det trots detta olika tillämpningar av lagen beroende på missbrukarens kön (ibid, s. 309). Kön konstrueras i sociala sammanhang och i interaktion med andra människor. Individen formar sitt eget kön genom att anpassa sina egenskaper och beteende till rådande normer kopplade till det biologiska könet, förklarar West & Zimmerman (1987, s. 141-146). Dessa könsnormer styr utöver individens egna handlingar även dennes förhållningssätt och syn på andra omgivande människor. Individen tänker i ett "om-kan" tankesätt, som exempelvis "om hon är en kvinna kan hon inte...". Detta tankesätt påverkar hur människor bedömer varandra i samhället, vilket även kan gälla för myndigheter och rättsinstanser.

Att rättsinstanser i landet tillämpar LVM-lagen olika för manliga och kvinnliga klienter beroende på normer kopplade till deras kön, bestrider bestämmelsen om objektivitet- och likhetsprincipen 1 kap 9 § i regeringsformen (SFS 1974:152), som innebär att förvaltningsmyndigheter och domstolar ska behandla alla opartiskt och lika. Könets betydelse vid tillämpningen av LVM är även problematisk utifrån socialt arbete, eftersom att det kan

innebära att professionella som möter missbrukare riskerar att göra könsstereotypiska bedömningar. En korrekt tillämpning av lagen kan rädda individens liv medan en felaktig tolkning kan utelämna individen från behövlig hjälp och ogrundat inskränka dennes frihet. Det är därav betydelsefullt att få insikt i förekomsten av normer och hur normerna kan påverka bedömningarna. Utifrån ett genusperspektiv ämnar studien att undersöka relationen mellan kön i rättens och socialnämndens motiveringar avseende LVM-vård, för att få förståelse och kartlägga skillnader i hur tvångsvården motiveras för män respektive kvinnor. Detta kommer att göras genom en kvalitativ ansats och kritisk diskursanalys.

1.1 Syfte

Syftet med vår studie är att undersöka LVM-domar i Skåne län ur ett genusperspektiv med hjälp av kritisk diskursanalys.

1.2 Frågeställningar

- På vilket sätt konstrueras missbruket och dess konsekvenser för kvinnor och män i LVM-domar språkligt?
- Vilka diskurser om kön kan identifieras i domarna?
- Vilka konsekvenser medför konstruktionerna i LVM-domarna för verksamma i socialt arbete i fråga om utmaning och reproducering av normer kring kön?

2. Begrepp

2.1 LVM

Socialtjänsten erbjuder frivilliga insatser för individer med missbruksproblematik som den hjälpsökande själv kan ansöka om, men vid behov kan socialtjänsten ansöka om tvångsvård för individen genom lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, förkortat LVM. Vård mot individens vilja är endast aktuellt när frivilliga insatser inte efterföljs eller ansöks

av individen vid allvarligt missbruk, som medför fara för individens liv och hälsa (Socialstyrelsen 2021, s. 14). Utöver detta innefattar rekvisiten att den missbrukande personen

- a) utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara
  - b) löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv, eller
  - c) kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående
- (SFS 1988:870)

2.2 Kön & genus

Begreppen kön och genus skiljer sig i att kön syftar till det biologiska könet, varav genus syftar till en social konstruktion av kön, och ett skapande av tillhörande attribut som feminint och maskulint (Mortensen 2007, s. 7; Hirdman 1988, s. 3). I vår studie undersöker vi könsskillnader ur ett genusperspektiv och kommer därav mestadels använda begreppet kön.

3. Forskningsläge

I avsnittet nedan följer en redogörelse av forskningsläget. Avsnittet är upplagt som en tratt där det inledningsvis presenteras forskning gällande kvinnor och mäns missbruk för att få en överblick kring likheter och skillnader som kvinnorna och männen kan stå inför. Vidare följer även en mer specifik sammanställning av tidigare forskning avseende könsskillnader inom rättsväsendet, LVM och missbrukarvården. Den tidigare forskningen är hämtad från databaserna Libris, Google Scholar och LUBSearch, utifrån sökord som substance use, substance treatment, compulsory care, LVM, gender differences och stereotypes.

3.1 Missbruk för kvinnor och män

3.1.1 Den missbrukande mannen och avvikande kvinnan

Flera studier visat att synen på bruk av alkohol och narkotika påverkas av könsnormer (Sznitman 2007, s. 108-109). Sznitman (2007) genomförde 44 intervjuer med kvinnliga och manliga droganvändare och beskriver den roll som genus spelar i skapandet av moraliserande och normativa system kring drogbruk, genom fastställandet av vilka beteenden som är acceptabla och för vem. Det finns en uppfattning om att det är mindre acceptabelt för kvinnor

att bruka narkotika och alkohol, varav kvinnans bruk ses som avvikande medan det inte finns lika tydliga regler för mäns bruk (ibid, s. 109-119).

Likt Sznitman skriver Storbjörk (2011) om könsskillnader kring missbrukande kvinnor och män i sin kvantitativa studie, vilken baseras på intervjuer med kvinnor och män som är på väg att påbörja missbruksbehandling. Storbjörk lyfter hur oordnat beteende bland kvinnor möts av starkare kritik än när män uppvisar liknande beteende (2011, s. 186-188). Kvinnors missbruk förknippas inte sällan med ansvarslöshet, lösaktighet, stigma och avsky. När kvinnors missbruk diskuteras utifrån ett behandlingsperspektiv läggs det fokus på underliggande problem, exempelvis depression, låg självkänsla eller problematisk barndom. Kvinnor anses behöva hjälp med dessa underliggande problem för att kunna få hjälp med sitt missbruk. Liknande går att finna i Tina Mattssons (2005) avhandling. Mattssons studie utfördes på ett behandlingshem där hon undersökte personalens tankar kring behandling av missbrukande kvinnor och män.

I studien diskuteras bland annat kvinnornas barndom samt problematiska kärleksrelationer som underliggande anledningar till missbruket (2005, s. 77-78).

När kvinnor som missbrukar kan ifrågasättas som kvinnor, kan bruket av alkohol och narkotika nästan stärka könsidentiteten för män (Mattsson 2005, s. 141-142). Kriminalitet anses även bidra till stärkandet av mannens könsidentitet. Mäns maskulinitet sätts därmed inte på prov i samband med missbruk, varav mäns kön inte heller blir lika framträdande som kvinnors inom missbruksbehandling. Storbjörks studie visar dock att det inte finns någon stor skillnad i svårighetsgraden av missbruk mellan kvinnor och män (2011, s. 199-202). Frekvensen av alkohol- och droganvändning är liknande hos båda könen, liksom antalet livsområden som påverkas negativt av missbruket. Detta skiljer sig från tanken att kvinnor som missbrukar har mer allvarliga problem och behöver en mer specialiserad behandling.

3.1.2 Missbruk och föräldraskap

Missbruk hos en förälder kan påverka barns hälsa och utveckling negativt oavsett vilken förälder det är som missbrukar, men trots detta läggs det främst fokus på mödrar inom missbruksforskning, redogör Söderström och Skårderud (2013, s. 31-21). I Sznitmans (2007, s. 119-120) studie blir tanken om den avvikande kvinnan särskilt synlig när det gäller missbrukande kvinnor som har barn. Detta legitimeras genom vikten av upprätthållandet av

ett korrekt moderskap, varav missbruket ses som ett hot mot moderskaps-idealet. Detta framkommer även i Landers (2003, s. 159) avhandling, där hon följt åtta narkotikabrukande kvinnor. Lander skriver om samhällets förväntningar kring det goda moderskapet och modern som omsorgsfull och uppoffrande. En av kvinnorna i avhandlingen beskriver hur hon i kontakten med Socialtjänsten upplevde sig kritiskt iakttagen i sitt föräldraskap, medan det inte ställdes samma förväntningar på fadern (ibid, s. 159-162). Moderskapet beskrivs som den aspekt där kvinnorna i avhandlingen riskerade att bli av med identiteten som "god kvinna".

I en norsk undersökning om faderskap bland missbrukande män skriver Söderström och Skårderud (2013) om hur faders missbruk blivit ouppmärksammat i samhället. Studien är baserad på intervjuer med åtta fäder från ett boende för familjer där föräldrar har missbruksproblematik (ibid, s. 35-36). Männerna i intervjuerna beskriver att de inte alltid ges möjlighet att visa sitt goda faderskap (ibid, s. 41-43). Till skillnad från kvinnan i Landers avhandling uttrycker en av männen i undersökningen hur fäder blir orättvist behandlade gentemot mödrar i kontakt med Socialtjänsten. En moder kan anses skydda sitt barn från faders missbruk, men fadern anses inte kunna göra detsamma. Modern blir sedd som en huvudförälder, medan fadern blir osynlig (ibid, s. 44-45).

3.1.3 Social utsatthet och moral

Lander (2003, s. 187-189) belyser hur kvinnorna hon följt i sin studie starkt präglades av deras samhällsställning som "missbrukande kvinna". Detta påverkade kvinnornas handlingsutrymme i samhället samt möjligheten att ses som en respektabel kvinna. Missbrukande kvinnor kontrolleras ständigt av uppfattningen som "dålig kvinna" och "avvikande kvinna" i relation till den normativa feminiteten. På liknande sätt framgår det att behandlingshem och myndigheter som möter missbrukande kvinnor tenderar att betrakta kvinnorna som avvikande och onormala i förhållande till resterande kvinnor i samhället (ibid, s. 250). Detta leder till ett behov hos den missbrukande kvinnan att dölja tecken på förfall och omoral (ibid, s. 20, s. 143). De förväntningar som finns på kvinnan baseras på tanken om henne som moralbärare, varav kvinnor blir knutna till moral och dygd. Denna aspekt går inte att finna när det gäller män, varav det blir en skillnad i kontroll.

Kvinnornas sociala position innebar att de hade problem med ekonomin, boende och hälsa och bland annat använde sin egen kropp som en lösning genom relationer och prostitution

(Lander 2003, s. 198). När det gäller psykisk ohälsa framkom bland annat oro, ångest och nedstämdhet. Detta grundade sig delvis i otrygghet avseende dålig ekonomi och hemlöshet, men även det våld som kvinnorna blev utsatta för av partners (ibid, s. 193-197). Till skillnad från Lander belyser Storbjörk (2011, s. 194-202) att missbrukande män har större problem gällande ekonomi, boende och sociala relationer, medan fler kvinnor rapporterade att de hade eget boende, utbildning samt partner och/eller barn. Män rapporterade att de var ensamma och inte hade någon stabil boendesituation. När det gäller hälsa visar studien att det var lika många kvinnor och män som hade problem med den fysiska hälsan. Avseende den psykiska hälsan var det däremot betydligt fler kvinnor som rapporterade att de mådde psykiskt dåligt och var i behov av hjälp. I männen och kvinnornas rapportering av upplevda problem, kunde dock könsnormerna spela roll (2011, s. 199-202). Exempelvis gällande psykisk ohälsa, där män kan känna sig mindre maskulina genom att erkänna problem med den psykiska hälsan. Dessa typer av könsnormer kan bidra till att missbrukande män och kvinnor som står utanför stereotypen går miste om att få rätt hjälp.

3.2 Genus inom rättsväsendet & missbrukarvården

3.2.1 LVM-lagens rättstillämpning ur ett genusperspektiv

I Sverige är rättssystemet format utifrån icke-diskrimineringsprincipen och en likhetsideologi som innebär att män och kvinnor är lika inför lagen. I sin doktorsavhandling analyserar Svensson (1997) könsneutraliteten inom lagstiftningen genom en intersubjektiv ansats, som utgår från vetenskapsteorier och subjektiva erfarenheter. Föreställningen om att rätten är oberoende av samhälleliga normer är inte verklighetsförankrad, utan både rättssystemet och lagstiftningen grundas på normer, menar Svensson (ibid, s. 291-293). Könsneutraliteten inom rätten är utformad efter det manliga könets egenskaper, behov och rationalitet, förklarar Svensson (1997, s. 302-307). Könsneutraliteten bidrar därmed till att kvinnor i rätten bedöms utifrån en norm som osynliggör dem. Följaktligen framställer könsneutraliteten rätten som frigjord från genus och möjliggör att olikheterna mellan könen enkelt döljs.

I sin avhandling gör Gustafsson (2001) en undersökning av LVM-lagens rättstillämpning inom olika rättsinstanser i Sverige, för att kartlägga om tillämpningen av lagen görs på ett rättssäkert sätt. Gustafsson (2001, s. 19) undersökte domstolsbeslut från länsrätten,

kammarrätten och förvaltningsrätten mellan åren 1982-1992. Gustafsson (ibid, s. 292) menar att LVM-lagen inskränker människors frihet, vilket kräver att lagen tillämpas ytterst noggrant. Gustafsson (2001, s. 315, s. 335) förklarar vidare att professionella inom sjukvården och socialnämnden utan en allmängiltig definition av missbruksbegreppet kan göra subjektiva bedömningar kring missbrukets skadlighet, vilket kan föranleda att rätten grundar vårdbeslut på tvetydiga grunder. Ett annat problem med tillämpning av LVM-lagen är att manliga och kvinnliga missbrukare bedöms olika i förhållande till specialindikationen i LVM 4§ tredje stycket (3a-3c), som gäller sociala skadeverkningar som missbruket medför, förklarar Gustafsson (2001, s. 309-310). Sociala skadeverkningar för män motiveras i samband med deltagande i kriminalitet, avsaknad av eller risk att förlora boende och arbete. För kvinnor motiveras sociala skadeverkningar däremot vid avsaknad eller risk att förlora bostad, umgänge i missbrukskretsar, bristande föräldraförmåga och risk för att kvinnans barn omhändertas. Bristande föräldraförmåga eller missbrukets konsekvenser för barnen är dock inget som framkommer för män, redogör Gustafsson (ibid.). Den varierande tillämpningen av rekvisiten beroende på kön bestrider rättssystemets objektivitet, understryker Gustafsson (2001, s. 320). Samtidigt finns det en risk att föreställningar om missbrukande kvinnor som socialt utsatta, kan föranleda att tvångsvård tillämpas mer för kvinnor än för män.

3.2.2 Genuskonstruktioner inom rättsväsendet

Konstruktioner kring genus och föreställningar om hur män respektive kvinnor ska vara förekommer i rättsväsendet. Forskning (Schlytter, 1999) visar att könsbaserade normer har en avgörande roll för rättens utredning, bedömning och tillämpning av tvångslagstiftning. Schlytter (1999, s. 77-79) undersökte i sin forskningsstudie länsrättsdomar från år 1994 gällande beredande av LVU (Lagen om vård av unga), för att undersöka huruvida motpartens kön och normerna kopplade till könet, påverkar rättens bedömning.

Resultatet av studien visar att rättens bedömning om missbrukets skadlighet för den unges hälsa och utveckling åtskiljer sig beroende på kön. Schlytter (1999, s. 93 & 117) förklarar att könsnormerna i samhället skapar mer tolerans för pojkars missbruk och avvikande beteende. Flickornas missbruk formuleras som riskfyllt när flickor avviker från de normativa idealen om hur flickor ska uppföra sig. Schlytter (ibid, s. 118-119) redogör att rätten bedömer flickors missbruk som riskfyllt när missbruket uppstår i samband med att flickan befinner sig på en

klubb, umgås med ett dåligt umgänge eller är berusad under ett sexuellt umgänge. Flickor som blir sexuellt utnyttjande i samband med drickande bedöms även ha missbruksproblematik och risk att utsätta sig för fara (Schlytter 1999, s. 122). Pojkars sexualitet, umgängeskretsar eller fall av sexuella utnyttjande tas inte i beaktelse vid bedömning av vård för missbruksproblematik.

Pojkar som beviljas vård har ett allvarigare och längre pågående missbruk än flickor som beviljas vård, vilket innebär att tröskeln för att beredas vård är högre för pojkar och lägre för flickor, betonar Schlytter (1999, s. 129-131). Det är problematiskt att normerna kopplat till flickors kön styr rättens bedömning av vad som är ett nedbrytande beteende och skadligt missbruk för flickor. Det leder till att flickors beteende som egentligen är normalt som fri sexuell utövning och umgänge med kompisar bedöms som avvikande, enbart grundat på föreställningen om att flickor är sårbara och inte kan försvara sig för faror (ibid.).

3.2.3 Genuskonstruktioner inom missbrukarvården

Föreställningar om hur män och kvinnor ska vara förekommer utöver rättsväsendet även inom missbrukarvården. Genom en kvalitativ intervjustudie undersöker Samuelsson (2015, s. 191) föreställningar som yrkesutövare inom missbrukarvården har kring vårdtagande män och kvinnors missbruk. Studien visar att de professionella konstruerar kvinnor och män som biologiskt, socialt och psykiskt annorlunda (ibid, s.194). Det finns en föreställning om att kvinnors missbruk beror på psykisk ohälsa, till följd av föreställningen att kvinnor är mer sentimentala. Deltagarna uppfattade även att kvinnor var mer sannolika att bli socialt utsatta vid missbrukande än män, eftersom att de är fysiskt sårbara, har svårt att värna om sig och riskerar att bli utsatta för övergrepp. De professionella upplever att män och kvinnor har olika hjälpbehov, vilket påverkar behandlingsarbetet genom exempelvis att män inte får stödjande samtal kring mående, föräldraskap och trauman under missbruk, såsom kvinnorna får (Samuelsson 2015, s.196-198). Stereotypiska ageranden som presenteras i studien riskerar att förhindra missbrukare från att söka vård och få sina hjälpbehov bemötta, betonar Samuelsson (ibid, s. 200-202).

Liknande stereotypiska föreställningar om missbrukande kvinnor framkommer även i Silva, Pereira & Pennas (2018, s. 3) studie. Studien genomfördes genom en observationsstudie och

en kvalitativ intervju med sjukvårdspersonal vid ett psykosocialt beroendecentrum i Brasilien, för att framställa professionella attityder kring missbrukande kvinnor. Liksom Samuelsson (2015) framgår det i studien (2018, s. 6-9) att professionella tenderar att åtskilja män och kvinnors missbruk som olika genom biologiska förklaringar. Det finns en föreställning om att kvinnors svaghet och emotionalitet har en inverkan på deras missbruk. Kvinnors missbruk uppfattas även som försummande för kvinnorna, eftersom att det orsakade att de inte kunde uppfylla sin primära roll som omhändertagare av familjen och barnen. En annan föreställningen var att kvinnor som missbrukar är mer utsatta för prostitution och exploatering, eftersom att missbruksmiljöer är mer anpassade utefter mäns egenskaper (ibid.).

4. Teori

Detta avsnitt berör de teorier som kommer att användas i analysen av det empiriska materialet. Nedan följer en presentation av Yvonne Hirdmans teori kring att göra kön och därigenom hennes begrepp genusordning och genuskontrakt, vilket berör stereotyper och förväntningar kring kvinnor och män. Vidare presenteras Butlers heterosexuella matris, vilket berör heteronormen och sambandet mellan kropp, genus och begär. Hirdman och Butler valdes utifrån studiens syfte, eftersom deras teorier grundas i att kön är en social konstruktion. Teorierna är lika men kompletterar varandra genom att Butler utöver att fokusera på förväntningar och normer kring kön även berör heteronormen som könskonstruktioner grundas i. Dessa teorier är därmed lämpliga för en analys av hur rätten och nämnden konstruerar kön i LVM-domar.

4.1 Hirdman - Genusordningen och genuskontraktet

Teoretikern och historikern Yvonne Hirdman (2001, s. 26-27) skriver om görandet av genus och belyser genusstereotyper. Hon beskriver kvinnounderordningen som generell problematik och ett envist mönster som klamrat sig fast i kulturen (ibid, s. 5-6, s.65). Genusordningen innefattar tanken om att mannen är dominant och kvinnan underordnad samt att mannen är normen och att kvinnan därmed blir naturlig normavvikare. Detta mönster är ingrott i samhället på ett sätt som gör att många inte ser det. Hirdman beskriver hur kvinnor under 1800-talet kunde ses som en sämre upplaga av män, en ofärdig man (ibid, s. 32-36). Kvinnan

betraktades som en mindre variant av mannen i allt, vilket ledde till en ständig jämförelse mellan könen. Utifrån stereotyper är mannen stark, logisk, hård, aggressiv och aktiv (Hirdman 2001, s. 48; Hirdman 1988, s. 23). Kvinnan är mannens motsats och allt som han inte är. Kvinnan är därigenom svag, omvårdande, känslös och passiv.

Hirdman beskriver normativa tankar kring hur det bör vara mellan män och kvinnor, i termer av handlande (2001, s. 80-86). Mannen tar hand om kvinnan, eftersom hon är svagare och mindre. I sin tur är kvinnan den barnafödande, vilket blir hennes öde och naturliga plats. Genom detta blir det kvinnans biologi som legitimerar hennes sociala plats. Mannen ansvarar för försörjningen och beskyddet. Om kvinnan föder mannens barn och sköter sig så tar mannen i sin tur hand om henne. Dessa stereotypa förväntningar går att se som en form av kontrakt som tydligt markerar könets positioner (ibid, s. 88). Detta kallar Hirdman för genuskontraktet, vilket innefattar föreställningar kring vad som förväntas av män och kvinnor (1988, s. 15-16). Trots att det kallas ett kontrakt ska det inte tolkas som att kumpanerna i kontraktet är jämnstarka, utan kontraktet är uppbyggt av parten som definierar den andra, i detta fall mannen som definierar kvinnan. Kontrakten kan vara konkreta eller abstrakta samt individuella eller samhälleliga, och beröra allt från arbetslivet till familjelivet.

4.2 Butler - Den heterosexuella matrisen

Könsteoretikern Judith Butler (2007, s. 9, s. 55-60) skriver om görandet av kön och heteronormen, samt beskriver hur genus är en social konstruktion. Butler menar att kön och sexualitet skapas av en sanningsregim som använder diskurser, makt, förbud och diktat för att påtvinga en heteronorm. Med hjälp av den heterosexuella matrisen synliggör Butler hur heterosexualiteten konstrueras som norm genom en diskursiv koppling till kropp, genus och begär, vilken dikterar det som ska betraktas som naturligt. Den heterosexuella matrisen belyser konstruktionen av kön och sexualitet, vilket resulterar i att enbart män och kvinnor som följer matrisen ses som begripliga. Ambjörnsson (2016, s. 94-95) redogör för Butlers beskrivning av hur det kvinnliga och manliga bara existerar inom en förståelseram som är heterossexualiserad. Denna ram organiserar begär, genus och kroppar på ett sätt som separerar femininitet från maskulinitet, samtidigt som det binder samman dem genom ett heterosexuellt begär. Butlers matris belyser därmed en koppling mellan kroppar, genus och begär, varav prestationen inom de tre kategorierna utgör förutsättningarna kring att uppfattas som en

godtagbar man eller kvinna. För att uppfattas som en godtagbar kvinna måste därav kroppen kategoriseras som en kvinnokropp, uppträdandet av genus går i linje med samhällets förväntningar samt begäret vara heterosexuellt.

Genom den heterosexuella matrisen blir det vidare tydligt hur mannen och kvinnan särskiljs samt anses komplettera varandra, vilket resulterar i olika förväntningar och normer avseende könen (Butler 2007, s. 59). Enligt Butler är den heterosexuella matrisen inte något abstrakt som endast agerar i bakgrunden, utan den både förstärks och skapas genom handling (ibid, s. 19, s. 74-75). Varje gång en person agerar i enlighet med könsrollerna bekräftar personen både för sig själv och för andra att matrisen är korrekt. Genom interaktion och handling bidrar alltså människor till det aktiva skapandet av manligt och kvinnligt, varav kön kan förstås som performativt.

5. Metod

Avsnittet nedan kommer att beröra studiens tillvägagångssätt. Inledningsvis presenteras kort studiens vetenskapsteoretiska utgångspunkt. I val av metod presenteras valet av kvalitativ ansats och kritisk diskursanalys, varav Norman Faircloughs tredimensionella modell kommer att presenteras. Denna del följs av urval, vilket kommer att beröra urvalsprocessen och urvalets kriterier. Därefter följer bearbetning och analys vilken kommer att ge en överblick kring bearbetningen av det empiriska materialet i analysen. Vidare kommer det att föras ett resonemang kring metodens tillförlitlighet och de etiska överväganden som gjorts.

5.1 Vetenskapsteoretisk utgångspunkt

Vår studie vilar på socialkonstruktivismen, vilken är en vetenskapsteori som har sin grund i att verkligheten är en social konstruktion (Wenneberg 2010, s. 10-13). Socialkonstruktivismen hävdar att denna sociala konstruktion skapas av människor i samspel, bland annat genom språket som människor skapat tillsammans. Människans språk är socialt konstruerat, varav även vår kunskap och uppfattning om verkligheten är socialt konstruerad. Den socialkonstruktivistiska utgångspunkten har en demaskerande funktion och kan vara ett användbart verktyg när det kommer till att ifrågasätta och undersöka det som kan uppfattas

som självklart (ibid.). Utifrån att vår studie syftar till att undersöka könsskillnader i LVM-domar ur ett genusperspektiv är socialkonstruktivismen en fördelaktig utgångspunkt. Utifrån både val av teori och metod utgår vi från att föreställningarna om genus som speglas i LVM-domarna, baserade på definitioner grundade i samhällets konstruktioner.

5.2 Val av metod

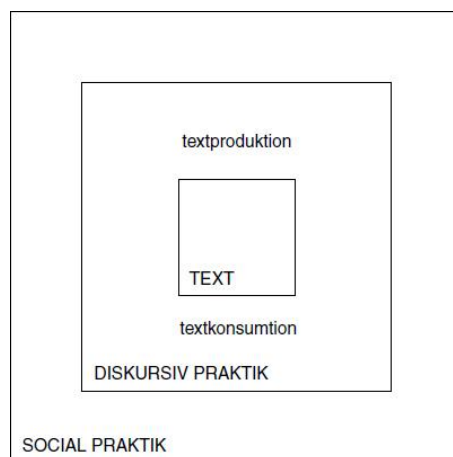
Vi använder kvalitativ ansats för att analysera det empiriska materialet bestående av LVM-domar, vilket innefattar texter skrivna av socialnämnder och förvaltningsrätter i syfte att motivera ett bifall avseende LVM-vård. Utifrån syftet med studien lämpar sig den kvalitativa ansatsen, eftersom normer och förutfattade meningar kring genus kan vara subtila, komplexa och underliggande. Den kvalitativa ansatsen kan vara till hjälp för att utforska texterna i domarna på ett nyanserat sätt. Den kvantitativa ansatsen är mer avsedd för mätbara fenomen, statistik och generalisering, varav den inte lämpar sig för studiens syfte.

Vi har valt att utgå från kritisk diskursanalys, specifikt Norman Fairclough och hans tredimensionella modell. En kritisk diskursanalys går ut på att analysera språk och dess användning i förhållande till maktutövning inom samhället (Dahlstedt & Vesterberg 2020, s. 177-178). Metoden lämpar sig bland annat för att undersöka hur sättet människor beskriver någonting är format av samhället, samtidigt som det även i sin tur bidrar till att forma samhället. Det främsta intresset är riktat mot att undersöka hur dominerande föreställningar uppstår och påverkar samhället, speciellt genom upprätthållandet och skapandet av ojämlikheter. Det är just i detta syfte den kritiska diskursanalysen valts som metod, eftersom det är förenligt med studiens syfte.

Det går att finna likartad kritik som riktas mot den kvalitativa forskningen och den kritiska diskursanalysen. Kritiken innefattar att den kvalitativa forskningen samt kritiska diskursanalysen är subjektiv, eftersom forskaren är en del av samhället och skapandet av nutidens berättelser (Bryman 2018, s. 483-484; Dahlstedt & Vesterberg 2020, s. 191). Forskningen och dess resultat bygger därigenom på forskarens osystematiska uppfattning. Vi försöker därmed vara medvetna om hur våra egna åsikter och förutfattade meningar kan komma att påverka analysen, för att sträva efter objektivitet.

5.2.1 Faircloughs tredimensionella modell

Det är främst lingvisten och forskaren Norman Fairclough som utvecklat kritisk diskursanalys (Dahlstedt & Vesterberg 2020, s. 178-178). Fairclough (1992, s. 71-73) beskriver hur diskurser manifesteras i lingvistisk form, såsom text. Diskursen som manifesteras i text både påverkas av och påverkar den sociala praktiken. För att analysera diskurserna har Fairclough utformat den tredimensionella modellen där följande tre dimensioner presenteras: (1) text, (2) diskursiv praktik och (3) diskurs som social praktik.

Figur: Faircloughs Tredimensionella modell (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s: 74)

I denna studie kommer Faircloughs modell att användas som helhet, eftersom att delarna är länkade till varandra. Inledningsvis kommer texternas utformning att analyseras, därefter kommer texterna att undersökas med förståelsen om att aktörerna som skriver och tolkar texterna är bundna till dess sociala sammanhang. Den sista fasen gällande diskurs som social praktik kommer att tillämpas i slutet av analysen, för att begrunda slutsatserna till samhällsstrukturer.

Textdimensionen syftar till lingvistisk textanalys, varav textens egenskaper undersöks samt hur diskurser förverkligas textuellt (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.87-88). Fairclough (1992, s. 75-76) förklarar att textens vokabulär, grammatik och struktur ger en förklaring av bakomliggande subjektiva meningar. Inom textanalys förekommer även ett grammatiskt element som benämns som modalitet. Modalitet syftar till talarens grad av instämmande med ett påstående, även kallat affinitet. Fairclough menar att vissa påståenden är bestämda som exempelvis att "jorden är platt" eller att "jorden är inte platt", men att det även finns

påståenden i texten som visar att talarens grad av bestämdhet varierar (1992, s. 158-160). Exempel på ord som påvisar grad av affinitet är måste, kan, uppenbart och klart. Modalitet kan både uttryckas subjektivt och objektivt. Den subjektiva modaliteten visas genom att talaren tydligt visar att påståendet är dennes åsikter. Den objektiva kännetecknas av att talaren inte tydliggör vems perspektiv påståendet utgår ifrån och personens egna åsikt uttrycks som en allmän åsikt. Användningen av objektiv modalitet visar även makt, där subjektiva meningar framställs som vedertagen fakta och sanning.

Den diskursiva praktiken betraktar människors roll och aktiva bidragande till att producera och tolka texter utifrån gemensamma underförstådda förhållningssätt (Fairclough 1992, s. 78-80). Produktionen och tolkningen av texten är bunden till en social kontext som bestämmer vilka resurser människorna i den sociala praktiken använder i de olika processerna. Produktions- och tolkningsprocessen av en text sker i enlighet med rådande normer, strukturer, diskurser och tidigare konsumtion av liknande texter. Detta innebär att både tillverkarna och tolkarna styrs av diskurser, vilket gör att texter inte är frigjorda från normer.

Den sista dimensionen i modellen är diskurs som social praktik, som kan användas för att uppmärksamma bakomliggande strukturer till varför människor skriver och tolkar texter på ett särskilt sätt (Fairclough 1992, s. 85-86). Inom en social praktik agerar människor medvetet eller omedvetet utifrån den sociala praktikens ramar, verkligheter och ideologier (ibid, s. 90). Individens autonomi att skriva eller tolka texten annorlunda är begränsad när det saknas en medvetenhet kring det egna handlandet och ideologierna i den specifika praktiken. Individer inom en social praktik kan genom att kritisera rådande ideologier inom den praktiken, bidra till social förändring oavsett hur dominerande ideologierna är inom praktiken.

5.3 Urval

LVM-domar räknas som offentligt material, varav vi har rätt att ta del av det enligt Tryckfrihetsförordningen 2 kap 1§. Vi begärde därmed ut LVM-domar från Malmö tingsrätt via mejl och bad om domar som var bifallande, från år 2023 och med en jämn fördelning mellan kvinnor och män. Genom detta användes ett målstyrt urval med en inriktning på ett urval som är kriteriestyrt (Bryman 2018, s. 495-498). Det målstyrda urvalet innebär ett fokus på forskningsfrågorna som ger vägledning för materialet, varav det kriteriestyrda urvalet fokuserar på förbestämda kriterier för att materialet ska vara relevant i förhållande till studien.

Arkivet hade inte möjlighet att sortera utifrån kön, varav vi själva fick ansvara för uppdelningen. Genom att kontakta Malmö tingsrätt begränsades materialet till LVM-domar från Skåne län. Detta var ett medvetet val, då ansågs vara bäst att hålla studien till ett avgränsat geografiskt område för att undvika ett alltför brett material. När det gäller tidsperioden siktade vi in oss på domar i närtid, eftersom att studien syftar till att undersöka föreställningar om genus kring missbrukande kvinnor och män inom den dagsaktuella diskursen. Studien syftar till att undersöka motiveringarna bakom domarna och därav togs beslutet att endast inkludera bifallande domar, för att få mer utförlig motivering och underlag.

I det första urvalet samlades det in 15 LVM-domar, 6 avseende män och 9 avseende kvinnor. Efter att ha granskat materialet begärdes ytterligare domar från Malmö tingsrätt, för att uppnå en jämn könsfördelning och få in mer underlag. I det andra urvalet samlades det in 56 domar, vilket resulterade i ett material bestående av totalt 71 LVM-domar. Vi har som tidigare nämnt strävat efter en jämn fördelning mellan kvinnor och män i domarna, för att skapa en balans i urvalet och möjliggöra en rättvis analys av genuskonstruktioner. Efter att ha samlat in allt material delades domarna upp utifrån kön och numrerades från 1-30 för kvinnor och 1-41 för män. För att uppnå en jämn könsfördelning men samtidigt ta hänsyn till studiens validitet och objektivitet reducerades antalet mäns domar till 30 genom att ta bort domarna med nummer 31-41.

5.4 Bearbetning och analys

När de insamlade LVM-domarna hade nummerats från 1-30 för både kvinnor och män gav vi dem namn såsom K1 för dom nummer 1 avseende en kvinna, varav bokstaven M står för män. Domarna fördelades därefter jämnt mellan oss för genomläsning. Det är fördelaktigt att vid sortering av det empiriska materialet inte låta sig begränsas av förutfattade idéer om vad materialet kan komma att visa (Rennstam & Wästerfors 2015, s. 75, s. 181-182). Den första genomläsningen av domarna bestämde vi därav att göra helt förutsättningslöst, genom att läsa dem utan att leta efter något specifikt.

Efter den första genomläsningen av materialet diskuterades de mönster som hade identifierats, vilket blev grunden till utformandet av följande fyra teman: (1) socialt liv, (2) familj och föräldraskap, (3) fysiskt och psykisk hälsa, (4) avvikande kvinnor och män. För att tydliggöra och skapa enhetlighet i vår analys tilldelade vi varje tema en specifik färg och valde sedan ut nyckelord som skulle utgöra kärnan i varje tema. Detta skapade en struktur som hjälpte oss att analysera materialet under vår andra genomläsning.

- **Socialt liv**
  - Vänskapsrelationer, sociala konsekvenser, sociala relationer
- **Familj och föräldraskap**
  - Familj, barn, förälder, vårdnadshavare
- **Fysisk och psykisk hälsa**
  - Formulering kring psykisk och fysisk hälsa, mycket/lite detaljer
- **Avvikande beteende och livsstil**
  - Aggressivitet, riskabel försörjning, kriminalitet, avvikande samhällsliv, starka ord/formuleringar

Efter att ha utsett ovanstående teman lästes domarna återigen och färgkodades. Kodningen syftar till att definiera vad som framkommer i materialet och ger grepp om dess betydelse (Rennstam och Westerström 2015, s. 116). I nästa steg av bearbetningen kodades domarna därav mer selektivt, vilket innebar att arbetet blev mer målinriktat (ibid, s. 75-76). I samband vår andra genomläsning tog vi även beslutet att utesluta kvinnan och mannens egna utsaga i domarna, varav det enbart lades fokus på socialnämnden och förvaltningsrättens texter. Detta beslut togs eftersom att vi enbart var intresserade av den bakomliggande motiveringen för besluten om LVM.

Efter att ha färgkodat varje dom utifrån våra fyra teman blev nästa steg att välja ut de färgade citat som bäst representerade våra teman och skulle bli intressant för analysen. I val av citat

ville vi ha med textstycken från både kvinnor och mäns domar, för att kunna göra en jämförelse. Att reducera i materialet kan innebära att gå fram och tillbaka och jämföra de utvalda delarna av materialet, samt se på helheten för att kunna välja det som krävs för analysen (Rennstam & Westerström 2015, s.183). Under analysarbetet fick vi gå tillbaka och reducera vårt material ytterligare, för att forma ett analysavsnitt som var rimligt i längd och omfattning.

I nästa steg av bearbetningen relaterades analysen till forskningsläget och teoretiserades med hjälp av Hirdmans genuskontrakt och genusordning, Butlers heterosexuella matris och Faircloughs tredimensionella modell.

5.5 Metodens tillförlitlighet

Inom kvalitativ forskning diskuteras studiens tillförlitlighet genom kriterier som trovärdighet, pålitlighet, objektivitet, autenticitet och överförbarhet (Bryman 2018, s. 467-470; Lind 2019, s. 165). Trovärdighet handlar om att resultatet är baserat på verkligheten, vilket uppnås genom att följa forskningsprinciper och inhämta bekräftelse från undersökningspersonerna om informationen har uppfattats korrekt. Pålitlighet innebär att studiens delar presenteras transparent och tydligt, för att läsaren ska kunna bedöma forskningens tillförlitlighet.

Studios trovärdighet säkerställs genom följsamhet mot forskningsprinciper kring sekretess och materialhantering. Det har inte varit möjligt att inhämta bekräftelse från undersökningspersonerna om informationen i domarna har uppfattats korrekt. Det har däremot presenterats citat från materialet i analysdelen, för att transparent visa hur informationen i domarna har uppfattats och studiens resultat därigenom framkommit. Genom detta har det även tagits hänsyn till begreppet autenticitet, vilket handlar om äktheten av det empiriska materialet och att materialet återges korrekt (Lind 2019, s. 165).

För att säkerställa pålitligheten i studien har det gjorts transparenta beskrivningar av urvalsprocessen, analysmetodik och bearbetningen av materialet. Teorierna och metoden som har använts för att analysera materialet har även presenterats transparent, för att säkerställa studiens pålitlighet.

Kriteriet om objektivitet innebär att forskaren ska bevisa att denne har agerat i god tro under forskningens genomförande och inte agerat utifrån egna sanningar (Bryman 2018, s. 467-470). Objektiviteten i studien är svår att säkerställa utifrån att metoden kräver att vi som forskare söker, tolkar och analyserar materialet genom ett kritisk perspektiv. Detta innebär att våra egna uppfattningar och åsikter blir avgörande i frågan om vad som är en diskurs. Samtidigt kan sökandet efter diskurser leda till att vissa beskrivningar i texterna uppfattas som normativa diskurser även när det inte är fallet, eftersom att vi strävar efter att upptäcka diskurser i domar. Vi har dock genomgående eftersträvat att agera opartiskt och utifrån medvetenheten om att våra tolkningar kan påverka hur vi uppfattar verkligheten.

Kriteriet överförbarhet handlar om att studiens material ger ett djup kring ämnet som undersöks i den grad att resultatet går att överföra till andra sammanhang (Bryman 2018, s. 467-470). I studien analyseras hur kön spelar roll i rättsväsendet och resultatet av detta kan överföras till andra samhällsaktörer, exempelvis Socialtjänsten. Det kan däremot vara svårt att överföra studiens resultat till andra sammanhang eftersom att materialet är begränsat i omfattning, vilket innebär att det inte ger ett djup kring ämnet i den grad att resultatet kan överföras med säkerhet.

5.6 Etiska överväganden

I vetenskapliga studier ska forskningsetiska överväganden göras genomgående i både insamling, hantering och presentation av materialet. Forskaren ska beakta principerna om frivillighet, integritet, konfidentialitet och anonymitet (Bryman 2018, s. 170). Materialet som används för denna studien består av LVM-domar som utgör allmänna handlingar, vilket innebär att handlingarna kan begäras ut från domstolarna utan de berörda personernas samtycke och frivillighet. Kravet om konfidentialitet bestrids heller inte eftersom att materialet utgör allmänna handlingar, vilket innebär att vi inte förfogar över sekretessbelagd eller känslig information på ett obehörigt sätt. Dessa förutsättningar utesluter inte att LVM-domarna innehåller både personlig och känslig information om individer i en utsatt situation, vilket innebär att kravet om konfidentialitet behöver följas. I studiens referenslista följer därav ingen hänvisning till målnummer för LVM-domarna som används i arbetet, för att skydda personerna från obehöriga.

I genomförandet av studien har det funnits en medvetenhet om att domarna ska hanteras på ett etiskt försvarbart sätt genom att vederbörande personernas anonymitet och integritet ska skyddas. Anonymiteten har säkerställts genom en aidentifiering av personerna. Integriteten har säkerställts genom att endast nödvändig information har presenterats i resultatet. I citaten som framställs i studiens analysdel har personernas namn ersatts med könsspecifika pronomen för män och kvinnor. När studien avslutas kommer även det insamlade materialet, filer och dokument med information att raderas.

Utöver att samla och presentera materialet på ett etiskt korrekt sätt har det även gjorts etiska överväganden kring risken att studien föranleder skada för myndigheter och domstolar. Enligt Bryman (2018, s. 132) ska forskningens tillvägagångssätt inte medföra fysisk eller psykisk skada för individerna som undersöks. Materialet som har insamlats inkommer från domstolar och avses att analyseras utifrån ett kritiskt perspektiv. Primärt är LVM-domarna skrivna för rättsinstanser och myndigheter som ingår i ärendena. Det faktum att vi använder domarna till något som de inte är menade till och kritiserar innehållet, kan innebära en skada för berörda domstolar och myndigheters anseende. För att eliminera risken för att berörda myndigheter och domstolar skadas av studien har vi valt att inte göra hänvisningar till specifika domstolar i studiens analysdel.

6. Analys

I avsnittet nedan följer analysen av vårt empiriska material bestående av LVM-domar med bifall. Vi har valt ut fyra olika teman att dela in materialet i. Dessa fyra teman är följande: (1) socialt liv, (2) familj och föräldraskap, (3) fysisk och psykisk hälsa, (4) avvikande kvinnor och män. Dessa teman kommer att presenteras genom en kort introduktion. Därefter följer citat som valts ut från LVM-domarna, med syfte att visa de mönster och skillnader som hittats i domarna avseende missbrukande kvinnor och män. Efter citaten följer en tolkning genom att använda två av nivåerna från Faircloughs tredimensionella modell, textnivån och den diskursiva praktiken. Citaten kommer vidare att kopplas till teori och forskningsläget.

6.1 Socialt liv

Detta tema framkom genom att vi fick syn på skillnader i de ord som användes för att beskriva kvinnornas respektive männens sociala liv och de sociala konsekvenser som uppstod till följd av missbruket. I domarna beskrevs män och kvinnors sociala liv som destruktivt. Umgänge i missbrukskretsar och negativa sociala konsekvenser till följd av missbruket förekom för både män och kvinnor. Rättens ordval och uttryck i dessa avseenden varierade däremot avsevärt beroende på kön.

6.1.1 Missbrukskrets

I denna del kommer det en närmre presentation av hur förvaltningsrätten och socialnämnden skriver om män och kvinnors umgänge inom missbrukskretsar. För både män och kvinnor beskrivs umgänget inom missbrukskretsar som problematiskt, särskilt i kombination med avsaknaden eller bristen på andra sociala relationer. Det framkom däremot skillnader i ordval och uttryck gällande män och kvinnors umgänge i missbrukskretsar. Ett citat som visar hur männens umgänge i missbrukskretsar beskrevs följer nedan:

M1 - Han har inte förmåga att upprätthålla goda sociala relationer. Han påverkas också lätt av andra människor vilket innebär att han vid umgänge med personer som är aktiva i missbruk kan fara illa både fysiskt och psykiskt.

I detta citatet framgår det att mannens missbruk har lett till att han saknar förmåga att upprätthålla goda sociala relationer och att umgänget med andra missbrukare medför att han far illa både fysiskt och psykiskt. Rätten menar att mannen kan fara illa i umgänget till följd av sin personliga benägenhet att påverkas lätt av andra missbrukare. Det är inte tydligt i vilken mening mannen kan påverkas av umgänget, men utifrån att han kan befaras skada sig fysiskt och psykiskt, åsyftas det troligtvis på fortsatt missbrukande. Utifrån textdimensionen i Faircloughs tredimensionella modell kan analys av ordval, meningsbyggnad och sammanhang ge en förklaring av bakomliggande diskurser i citaten. I citatet som berör mannen presenteras det att umgänget är psykisk och fysiskt skadligt, men detta grundas på objektiva grunder som att mannen har lätt för att påverkas av andra. Det framgår varken i detta citat eller andra citat från män om att deras umgänge med missbrukare riskerar att medföra sociala konsekvenser

som socialt utanförskap eller utsatthet. Detta påvisar att diskursen som råder inom rätten är att mäns umgänge i missbrukskretsar beaktas utifrån objektiva förhållanden.

Detta skiljer sig åt avsevärt från rättens beskrivningar om kvinnors umgänge i missbrukskretsar, som fokuserar på sociala risker och konsekvenser. För kvinnorna formuleras det inte objektiva risker med umgänget som att fara illa fysiskt och psykiskt, trots att kvinnorna blir våldsutsatta både inom och utanför umgänget. Två citat som illustrerar kvinnors umgänge i missbrukskretsar följer nedan:

K21 - Missbruket har även lett till en bristande anpassning till samhällslivet som riskerar att eskalera och svårigheter att upprätthålla sociala relationer. [...] ett kontaktnät huvudsakligen bestående av personer i missbruk samt en våldsutsatthet av personer i hennes närhet.

K29 - Hon vistas i kretsar där missbruk förekommer och där hon far illa och utsätts för övergrepp [...] Det föreligger sammantaget en beaktansvärd risk att hon hamnar i socialt utanförskap som hon inte kommer kunna ta sig ifrån. Förvaltningsrätten anser därför att hon till följd av missbruket även löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv.

I citatet K21 nämns det att kvinnans nätverk enbart består av missbrukare i ett sammanhang där hon konstateras ha en bristande anpassning till samhället som riskerar att eskalera. Det framgår inte på vilket sätt som hennes bristande anpassning riskerar att eskalera, men utifrån sammanhanget är det tydligt att kvinnans umgänge med missbrukare anses vara en av faktorerna. I citatet K29 formuleras det att kvinnan far illa och blir utsatt för övergrepp inom umgänget, och därför anser rätten att kvinnan riskerar att hamna i ett socialt utanförskap. Genom begreppet modalitet går det att förtydliga rättens höga tilltro med kvinnans risk för socialt utanförskap när de skriver följande: "Det föreligger sammantaget en beaktansvärd risk att hon hamnar i socialt utanförskap som hon inte kommer kunna ta sig ifrån". Faktumet att rätten skriver "beaktansvärd risk" innebär att de fastställer risken och menar att den ska tas på allvar. Risken för socialt utanförskap förmedlas därmed som en självklarhet utifrån att kvinnan umgås med missbrukare som utsätter henne för övergrepp. Denna säkerhet i påståendet med bristande grunder ger en bild av den diskursiva praktiken inom rätten, där

umgänge i missbrukskretsar utgör en socialt oacceptabel handling för en kvinna och konsekvensen blir social exkludering.

Rättens konstaterande om att umgänge i missbrukskretsar innebär sociala risker för kvinnor medan detsamma inte nämns för män, kan tolkas genom Hirdmans (1988, s. 15-16) begrepp "genuskontraktet". Utifrån genuskontraktet är män och kvinnor olika, och förväntas att uppföra sig utifrån sina respektive könsroller. Utifrån denna aspekten kan kvinnor som befinner sig i missbruksmiljöer anses bli mer socialt utsatta än män, eftersom att det strider mot kvinnans biologiska roll som innebär att vara i sitt trygga hem och i den bekanta sfären. Utifrån genuskontraktet är kvinnan dessutom en underordnad version och motsatsen till mannen. Kvinnans egenskaper som fysisk svaghet, sentimentalitet och irrationalitet, kan även leda till tanken om att kvinnor inte kan värna om sig i missbruksmiljöer och därav betraktas hennes situation som allvarligare än männens. Butlers (Ambjörnsson 2016, s. 94-95) teori om den heterosexuella matrisen som innebär att den feminina kvinnan och maskulina mannen endast är socialt begripliga när de agerar utifrån matrisen, kan också användas för att tolka rättens bedömningar. Rättens bestämdhet gällande riskerna med kvinnors umgänge i missbruksmiljöer kan förklaras utifrån att kvinnors agerande anses bestrida feminiteten, eftersom att umgänget i socialt farliga miljöer är okvinnligt. För männen uttalas inga risker som socialt utanförskap i samband med umgänget, eftersom att maskuliniteten i matrisen tillåter att män umgås i missbruksmiljöer.

Att rätten grundar sina bedömningar utifrån normativa antaganden har likheter med Gustafsson (2001, s. 309-310) som visar att kvinnors umgänge i missbrukskretsar bedöms som en social skadeverkning medan detsamma inte gäller för män. Det finns även likheter med Silva, Pereira & Pennas (2018, s. 6-9) studie där det framkom att professionella hade föreställningen om att kvinnor blir mer utsatta i missbruksmiljöer eftersom miljöerna är lämpligare för män. Samuelssons studie (2015, s. 194) uppmärksammade på ett liknande sätt att professionella inom missbrukarvården hade föreställningen att kvinnor var mer sannolika att bli socialt utsatta vid missbrukande än män, eftersom att de är fysiskt sårbara, har svårt att värna om sig och riskerar att bli utsatta för övergrepp. Liknande resonemang förekommer även i Schlytter (1999, s. 118-119), som visade att flickors umgänge tas i beaktelse i högre grad än pojkars vid bedömningen om vård och att flickor som blir sexuellt utnyttjade i samband med missbruk anses ha missbruksproblematik, trots att de inte borde bära skulden

för detta blir de “socialt bestraffade” genom normerna kopplade till deras kön. Detta kan liknas vid hur rätten trots att kvinnorna i LVM-domarna blir våldsutsatta i samband med umgänge i missbrukskretsar fortfarande blir skuldsatta genom att befaras hamna i socialt utanförskap.

6.1.2 Sociala konsekvenser

Sociala konsekvenser till följd av missbruket framförs som en negativ och destruktiv utveckling för både män och kvinnor. Det finns dock skillnader i hur de negativa sociala konsekvenserna formuleras för män respektive kvinnor. För män uttrycks missbruket leda till svårigheter i att upprätthålla normala sociala relationer, innebära ett socialt lidande liv och sociala skadeverkningar. För kvinnor beskrivs konsekvenserna som risk för eller ett redan befinnande i socialt utanförskap. En kvinna beskrevs även vara socialt marginaliserad. De olika uttrycken som används för kvinnorna och männen kommer att belysas genom tre citat avseende kvinnor och tre citat avseende män. Inledningsvis presenteras citaten som berör kvinnorna:

K12 - Härtill kommer att hon saknar förankring på bostads- och arbetsmarknaden liksom ett socialt skyddsnät. [...] Utredningen ger stöd för att missbruket försvårar hennes möjligheter att bryta den destruktiva utvecklingen

K15 - Hennes missbruk har medfört negativa sociala konsekvenser för henne. Enligt förvaltningsrätten kan det befaras att hon är på väg att hamna i ett socialt utanförskap då missbruket dominerar hennes livsföring.

K28 - Hennes missbruk har också fått allvarliga sociala konsekvenser för henne och leder till att hon riskerar att förstöra sitt liv. Hon är starkt socialt marginaliserad och har på grund av sitt narkotikamissbruk hamnat i rättsliga problem. [...] Missbruket har redan fått många allvarliga konsekvenser för henne och hon lever i socialt utanförskap utan en egen bostad. Om situationen förvärras riskerar hon att helt förlora till exempel möjligheterna till ett långvarigt boende och förmågan att upprätthålla normala sociala relationer.

I det första citatet K12 konstateras att kvinnan saknar ett socialt skyddsnät och saknar ett stabilt liv med boende och arbete. Rättens notering av avsaknaden av ett "socialt skyddsnät" i detta sammanhang är betydelsefull eftersom att detta ger ett intryck av att kvinnan anses behöva ett tryggt socialt nätverk för att undkomma utsatthet.

I nästa citat K15 förmedlas att missbruket har medfört negativa sociala konsekvenser och att kvinnan befaras vara på väg att hamna i socialt utanförskap. Rätten gör ett bestämt konstaterande genom att skriva "...kan det befaras att hon är på väg att hamna i ett socialt utanförskap...". Utifrån modalitet visar ordet "kan" i påståendet att det finns en konstaterad möjlighet, vilket visar att rätten har en hög tilltro till att kvinnan hamnar i utanförskap. Det framgår däremot inte på vilka grunder denna bedömning görs, vilket gör att säkerheten i rättens mening framstår som svagt styrkt och presenteras som en allmän sanning.

I det tredje citat K28 förekommer liknande formuleringar, men med skarpare beskrivningar om att kvinnan är starkt socialt marginaliserad och att missbruket gett många allvarliga sociala konsekvenser. Rätten framställer kvinnans situation som mer allvarlig genom formuleringen: "hon är starkt socialt marginaliserad". Utifrån det som nämns om kvinnans situation framstår kvinnans situation inte som allvarligare än andra män och kvinnor i domarna, såsom att ha rättsliga problem, leva i utanförskap och sakna eget boende. Kvinnan anses trots detta möta allvarliga sociala konsekvenser i den grad att hon konstateras vara socialt marginaliserad, vilket kan förstås genom användningen av ordet "är" som visar att det inte råder tvivel i rättens mening. Ordet "starkt" påvisar ytterligare att marginaliseringen anses vara tydlig. Denna ostyrkta säkerhet kring allvarligheten om kvinnors sociala konsekvenser tydliggör att det råder en diskurs inom rätten som framställer kvinnornas sociala konsekvenser som allvarligare än vad de objektiva förhållandena visar. Det råder en föreställning om att kvinnor är i behov av ett tryggt socialt nätverk, eftersom att avsaknaden av ett nätverk innebär negativa sociala konsekvenser. Det råder även föreställning om att kvinnor är benägna till att bli socialt utsatta och marginaliserade till följd av normerna kopplat till deras kön.

För männen kunde lika starka och allvarliga formuleringar inte hittas gällande de sociala konsekvenserna med deras missbruk. Följande citat illustrerar hur rätten beskriver mäns sociala konsekvenser:

M26 - Skadligt bruk och beroende dominerar hans livsföring och han kan inte längre upprätthålla normala sociala relationer.

M30 - Han bedöms också kunna bli mer impulsiv vid intag av alkohol och andra substanser, vilket kan innebära att hans sociala liv blir lidande till följd av missbruket. [...] Det framgår också att missbruket har kommit att påverka hans förmåga att sköta ett arbete och att det generellt sett kan komma att orsaka sociala skadeverkningar, varför han enligt rätten anses löpa en uppenbar risk att förstöra sitt liv.

I det första citatet M26 beskriver rätten att mannen är oförmögen att upprätthålla normala sociala relationer, eftersom att missbruket övertar hans liv. Detta är en formulering som noterar att missbruket försämrar mannens personliga förmåga att hantera sociala relationer. Det nämns inget om att bristen på sociala relationer och ett tryggt nätverk medför sociala konsekvenser för mannen, som det uttrycktes för kvinnan i citatet K15. För mannen i det andra citatet formuleras de sociala konsekvenserna mer omfattande, men mannens sociala konsekvenser formuleras på ett sakligt och ovärderat sätt genom formuleringen:

“... hans sociala liv blir lidande till följd av missbruket...”. Rätten konstaterar att mannens sociala liv blir lidande av missbruket och hans impulsiva beteende, vilket fastställs som ett faktum genom användningen av ordet “blir”. Uttrycket konstaterar däremot enbart att mannens sociala liv försvåras. Formuleringen framstår som avsevärt ytligt i jämförelse till kvinnorna som beskrevs, riskera att hamna i eller befinna sig i socialt utanförskap, samt vara socialt marginaliserade. Rättens nedtonade allvarlighet för männens sociala konsekvenser och förekommandet av mer sakligt grundade bedömningar, tydliggör de rådande diskurserna. Män anses inte påverkas allvarligt av att sakna ett socialt skyddsnät till följd av maskulinitet föreställningar. Männens socialt instabila liv betraktas därför inte som social utanförskap eller marginalisering.

Utifrån Hirdmans (2001, s. 5-6, s. 65) teoretiska begrepp “genusordning” anses män och kvinnors egenskaper vara motsatser till varandra. Faktumet att mannen är norm gör att hans egenskaper är de idealiska som att han är självständig, stark och rationell. Kvinnan blir därmed beroende, svag och sentimental. Dessa normativa föreställningar kan förklara varför rätten inte framställer männens sociala konsekvenser lika allvarligt som kvinnornas. Männens

betraktas som naturligt självständiga, vilket leder till att rätten inte beaktar deras behov av ett socialt skyddsnät eller ett tryggt nätverk. Männens anses även vara fysiskt starka och kapabla till att försvara sig, vilket kan förklara rättens bristande beaktande av social utsatthet för män eftersom att det förväntas kunna försvara sig. Rättens framställande av kvinnors sociala konsekvenser som mer allvarligt kan därmed förklaras utifrån att kvinnor inte är kapabla till att undkomma social utsatthet och utanförskap på egen hand, eftersom att de är naturligt svaga och osjälvständiga. Detta föranleder att det fokuseras mer på kvinnors sociala risker.

Att rätten bedömer kvinnors sociala skadeverkningar som allvarligare än männens framgår även i Storbjörks studie (2011, s. 186-188) som presenterar att ett oordnat beteende bland kvinnors ofta möts av starkare kritik än när män uppvisar liknande beteende. Kvinnors missbruk förknippas inte sällan med ansvarslöshet, lösaktighet, stigma och avsky. Lander (2003, s.187-189) redogör att det finns en samhälls bild av den "missbrukande kvinnan" som styr missbrukande kvinnors handlingar i samhället. Missbrukande kvinnor förklarade att de mötte problem som hemlöshet, ekonomiska svårigheter, försörjning genom prostitution, förlitande av män som försörjer dem och en dålig hälsa. Denna föreställning av missbrukande kvinnor är även något som framförs av Samuelssons studie (2015, s. 194-202), som menar att professionella som möter missbrukande män och kvinnor tenderar att agera utifrån stereotypiska föreställningar om missbrukande män och kvinnor.

6.2 Familj och föräldraskap

Inom detta tema berörs citat avseende kvinnorna och männens familjer, både deras egna barn och övriga familjemedlemmar. Temat framkom då vi uppmärksammade att rätten och nämnden skriver på olika sätt när det gäller föräldraskapet för missbrukande kvinnor och män. De använder oftare starka ord för kvinnan och lägger mer ansvar på hennes föräldraroll, exempelvis genom beskrivningar av att hon skadar sina barn. Gällande övriga familjekontakter framstår det inte som att männen tar lika stor skada som kvinnorna kring avsaknaden av bra familjerelationer.

6.2.1 Barn och föräldraskap

Något som endast nämns i ett fåtal av LVM-domarna var kvinnorna och männens egna barn. I socialnämndens och förvaltningsrättens beskrivning av hur missbruket har påverkat kvinnorna och männens barn, samt kontakten med barnen läggs det olika vikt när det gäller mödrar och fäder. För att ge exempel på detta vill vi börja med att presentera två citat avseende kvinnor:

K14 - De senaste månaderna har konsekvenserna av hennes missbruk blivit alltmer omfattande. Hon har förlorat sitt arbete, hon får inte bo hemma med sambon och barnet samt riskerar också att bli av med sitt körkort. Hennes familj har uttryckt att de inte längre orkar ställa upp för henne. [...] Mot denna bakgrund och det som i övrigt framkommit avseende hennes sociala förhållanden, anser förvaltningsrätten att hon till följd av missbruket äventyrar sina levnadsförhållanden på ett sådant sätt att hon löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv.

K25 - Hon löper till följd av missbruket en uppenbar risk att förstöra sitt liv genom en bristande anpassning till samhället. Hon riskerar även att allvarligt skada sig själv och sina tre barn som för närvarande är omedelbart omhändertagna enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). [...] Hennes missbruk kan vidare befaras komma att allvarligt skada henne själv och hennes barn, särskilt då det bedömts finnas en överhängande risk för att hon intoxikerar med dödlig utgång.

I de två citaten ovan framkommer det hur kvinnornas missbruk påverkat eller kan komma att påverka kontakten med deras barn samt hur det i sin tur kommer att påverka kvinnan själv. I domen avseende K14 används formuleringen "...hon får inte bo hemma med sambon och barnet...", vilket kan tolkas som att rätten anser att kvinnans missbruk är ett hinder för att hon ska uppfylla sitt föräldraansvar. I detta går hon emot normen, eftersom att kvinnan utifrån könsnormerna bör vara hemma och värna om kärnfamiljen. Att kvinnan inte får bo hemma är en del i förvaltningsrättens bedömning kring att hon äventyrar sina levnadsförhållanden på ett sådant sätt att hon löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv. I domen avseende kvinnan K25 används en formulering som, "Hon riskerar även att allvarligt skada sig själv och sina tre barn...", vilket framstår som ett bestämt konstaterande om att kvinnan genom sitt missbruk riskerar att skada sina barn. I relation till Faircloughs begrepp modalitet blir nämnden och rättens användning av ordet "allvarligt" ett sätt att påvisa och förstärka den påstådda risken.

M18 - Han har sedan flera år inte heller någon kontakt med sin son.

M24 - Hans vardag påverkas till det sämre utifrån hans eskalerande missbruk. Under det senaste året har han inte kunnat träffa sina barn på det sätt och i den omfattning han önskar.

De två citaten ovan är de enda två textstyckena där barn tydligt nämns i LVM-domarna avseende män. I det första citatet framgår det att den ena mannen sedan flera år inte haft någon kontakt med sin son medan den andra mannen "...inte kunnat träffa sina barn på det sätt och i den omfattning han önskar". Det blir en stor kontrast i jämförelse med formuleringar kring kvinnors föräldraskap, eftersom att rätten och nämnden använder helt andra uttryck för att beskriva männens relation till sina barn. Utifrån formuleringar som "inte ha kontakt" med sin son eller "inte kunna träffa" skapas en bild av att männen inte har möjlighet att ha en god relation med sina barn. Dessa formuleringar bidrar till att avsätta ansvaret från männen och framställa dem som passiva i föräldrarollen. Utifrån citaten avseende män tydliggörs att diskursen som råder inom rätten och socialnämnden tyder på att männens föräldraskap hamnar i skymundan och inte beaktas avsevärt, medan det läggs både skuld och ansvar på kvinnorna när det förs ett resonemang kring deras föräldraskap.

Inom genusteorin lyfter Hirdman (2001, s. 48; Hirdman 1988, s. 23) könsstereotyper kring kvinnan som omvårdande och känslösam, varav missbruket bidrar till att kvinnorna avviker både från den stereotypa kvinnan och moderskapsidealet. Tanken att modern har ett större ansvar i sitt föräldraskap går även att förstå utifrån genuskontraktet, som betonar kvinnans roll som moder och vårdare (Hirdman 2001, s. 80-86). Kvinnan betraktas som svagare än mannen, varav barnafödandet och kvinnans biologi blir det som legitimerar hennes sociala plats. Om kvinnan föder mannens barn och ser efter dem, tar mannen i sin tur hand om henne. Kvinnor som missbrukar bestrider denna norm och därigenom även genuskontraktet, vilket resulterar i att hon betraktas som avvikande utifrån sitt kön snarare än enbart sitt missbruk. Männen betraktas däremot som mer passiva i sitt föräldraskap, vilket går emot den stereotypiska normen om mannen som aktiv och kvinnan som passiv (Hirdman 2001, s. 48; Hirdman 1988, s. 23).

Gustafsson (2001, 309-310) beskriver hur sociala skadeverkningar för kvinnor bland annat motiveras i samband med bristande föräldraförmåga och att kvinnans barn är eller blir omhändertagna. Detta ligger i linje med Sznitmans (2007, s. 119-120) beskrivning av den avvikande kvinnan som särskilt tydlig för missbrukande kvinnor som har barn, vilket legitimeras genom vikten av upprätthållandet av ett korrekt moderskap. Lander (2003, s. 159-162) beskriver samhällseliga förväntningar kring det goda moderskapet, som beskrivs vara en aspekt där missbrukande kvinnor riskerar att bli av med identiteten som "god kvinna". Gustafssons (2001, s.309-310) redogör vidare kring hur en bristande föräldraförmåga eller missbrukets konsekvenser för barnen inte är något som framkommer för män. Liknande går att finna inom Lander (2003, s. 159-162) och Söderström och Skårderud (2013, 35-43) där det framgår att Socialtjänsten lägger mindre vikt vid mäns föräldraskap, varav modern kan övervakas med kritiska ögon medan fadern hamnar i skymundan.

6.2.2 Familjerelationer

I LVM-domarna berördes inte enbart kvinnorna och männens relation till sina egna barn, utan även övriga familjerelationer. I rätten och nämndens beskrivningar av de missbrukande kvinnornas kontakt med sina familjer påminner det i viss mån om beskrivningen av kvinnornas föräldraskap. För att exemplifiera följer nedan två citat avseende kvinnor:

K5 - Hon löper också en uppenbar risk för att förstöra sitt liv, bl.a. eftersom hon till följd av missbruket står utan bostad och sysselsättning samt saknar kontakt med sin familj.

K10 - Det framstår även som avgörande att hon får en längre period av nykterhet för att hon ska kunna värna om sina familjerelationer och utveckla sitt liv i den riktning hon önskar.

I citaten ovan framgår det utifrån rätten och nämndens beskrivningar att kvinnorna är i behov av sina familjerelationer. I det första citatet beskrivs kvinnan inte ha någon kontakt med sin familj, vilket är en av anledningarna till att rätten anser att kvinnan löper uppenbar risk att förstöra sitt liv. I det andra citatet framgår det att kvinnan behöver bli nykter för att kunna värna om sina familjerelationer. Genom användningen av modalitet går det att tydliggöra rätten och nämndens beskrivningar som framställer relationen till familjen som viktigt för

kvinnorna, liknande de resonemang som gick att finna avseende kvinnors föräldraskap. Kvinnornas relationer till familjen anses vara viktiga nog för att användas som en del i argumenten för LVM-vård.

M10 - Hans bristande psykiska hälsa i form av vanföreställningar innebär även problem för hans familj. Våld och hot har riktats mot närstående och en händelse då han misshandlade sin bror under påverkan av narkotika är polisanmäld. [...] Han får återkommande ilskeutbrott i hemmet och har paranoida upplevelser i samband med drogintag.

M22 - Han uppger själv att han inte har någon relation till sin familj. Enligt hans pappa är han inte välkommen att bo hemma med anledning av missbruket och det aggressiva beteendet. [...] Han har uppträtt aggressivt och hotfullt mot familjemedlemmar. Han har även i andra sammanhang uppvisat ett aggressivt och utagerande beteende i samband med berusning. Med hänsyn till detta bedömer förvaltningsrätten att han till följd av missbruket för närvarande kan befaras komma att allvarligt skada någon närstående.

I de ovanstående citaten avseende män framställs en aggressiv sida i kontakt med familjen. Mannen i det första citatet beskrivs ha vanföreställningar och ilskeutbrott som påverkar hans familj negativt. I citatet avseende M22 beskrivs mannen sakna relation till sin familj, eftersom att han inte är välkommen hem på grund av missbruket och aggressivt beteende. I dessa citat skriver varken rätten eller nämnden något om vikten av att dessa män behöver värna om sina familjerelationer. Det framkommer inte heller några formuleringar kring att den bristande kontakten med familjen skulle vara en bidragande faktor till männens risk att förstöra sitt liv. I citatet avseende M22 framkommer det snarare att mannen befarar att skada någon närstående än sig själv.

Att männens aggressivitet lyfts fram i samband med familjerelation går i linje med könsstereotyper kring män, där mannen beskrivs vara aggressiv och hård (Hirdman 2001, s.48; Hirdman 1988, s.23). Avsaknaden av formuleringar gällande männens behov av att värna om sina familjerelationer tyder på att det finns en föreställning om att männen, till följd av sin aggressiva och självständiga natur, inte har ett lika stort behov av en god relation till

familjen. Rätten och nämndens beskrivningar om kvinnan som i behov av kontakt med familjen och att värna familjerelationerna, överensstämmer med könsstereotyperna om kvinnan som omvårdande. Utifrån genuskontraktet kan denna stereotyp kopplas till normen om hur kvinnan i första hand förväntas finnas till för andra. Rätten och nämnden förstärker detta genom formuleringar kring att kvinnan som inte har en kontakt med sin familj löper risk att förstöra sitt liv.

Liknande stereotypiska föreställningar framkommer i Silva, Pereira & Pennas (2018, s.6-9) studie. I studien beskrivs hur kvinnors missbruk kan uppfattas som försummande för dem själva eftersom att de till följd av missbruket inte kan uppfylla sin primära roll som omhändertagare av familjen. Att rätten och nämndens formuleringar skiljer sig avsevärt när det gäller kvinnor och mäns familjerelationer, kan tolkas som att männen inte är i lika stort behov av att värna sina familjerelationer. Denna föreställning går dock emot Storbjörks (2011, s. 194-202) studie där det framkommer att fler män än kvinnor rapporterade ensamhet, bland annat gällande familjerelationer. Att mäns behov av dessa relationer hamnar i skymundan går att förstå genom Samuelssons (2015, s. 196-198) studie där det framkommer föreställningar kring att män inte har ett lika stort behov av stödjande samtal kring bland annat mående och familjerelationer. Den rådande diskursen inom rätten och nämndens beskrivningar blir därmed tydlig utifrån betoningen av kvinnors familjerelationer som viktigt för dem, medan detsamma inte gäller för män.

6.3 Hälsa

Detta tema har framkommit genom att vi upptäckte ett mönster kring hur det skrivs om missbrukande mäns och kvinnors hälsa. Det är inte lika vanligt förekommande med formuleringar kring kvinnors fysiska hälsa utan att det betonas i samband med psykisk ohälsa. I kvinnornas domar är det vanligare att den psykiska ohälsan ges mer utrymme och beskrivs i detalj. När nämnden och rätten skriver om mäns hälsa nämns både fysisk och psykisk ohälsa, men det är även vanligt att det saknas formuleringar kring mäns psykiska hälsa. När den psykiska hälsan väl nämns i männens domar är den inte lika detaljerad som för kvinnorna, varav det i männens domar snarare förekommer mer detaljer om den fysiska hälsan. För att exemplifiera detta följer nedan fyra citat från LVM-domarna, två avseende män och två avseende kvinnor.

6.3.1 Psykisk hälsa & fysisk hälsa

K6 - Hon har tidigare haft krampanfall i samband med drogintag. Hon uppger själv att hon har ett försämrat psykiskt mående vid drogfria perioder och att hon använder droger som ett sätt att självmedicinera mot depressiva tendenser. Av läkarintyget framgår att läkaren bedömer att aktuella medicinska följder av missbruket är ökad suicidalitet vid drogfria perioder, vilket vid flertalet tillfällen resulterat i intoxikation i suicidsyfte. Flera av intoxikationerna har varit så allvarliga att kroppens syrabasbalans rubbats, vilket har medfört mjölksyrastegring. Mot denna bakgrund anser förvaltningsrätten att det är uppenbart att hon, till följd av sitt missbruk, utsätter sin fysiska och psykiska hälsa för allvarlig skada.

K11 - Hon har haft problem med sitt psykiska mående sedan tidiga tonår. Hon har haft ett stort antal drogutlösta psykoser och vid användning av vissa preparat eskalerar risken för ytterligare psykosgenombrott. [...] Hennes skadliga bruk av droger är omfattande och innebär allvarliga konsekvenser för hennes psykiska hälsa genom återkommande psykosgenombrott där hon blir paranoid, aggressiv och hotfull mot sin omgivning. Hon riskerar även sin fysiska hälsa genom att använda olika narkotiska preparat och överdosera. Hon är i behov av längre tids heldygnsvård för att en stabilisering av den psykiska och fysiska hälsan ska vara möjlig [...].

De ovanstående citaten är plockade ur två LVM-domar avseende kvinnor. I både det första och andra citatet beskriver rätten att kvinnorna utsätter både sin psykiska och fysiska hälsa för skada. Utifrån Fairclough och den tredimensionella modellens textnivå är det en intressant aspekt att den fysiska hälsan inte är lika framträdande i texten som den psykiska. Att den fysiska hälsan tar skada beskrivs snarare i samband med kvinnans psykiska hälsa. Exempelvis i det första citatet där det framgår att kvinnan i fråga använder droger för att självmedicinera mot depression, vilket resulterar i intoxikation.

M14 - Av intygen framgår bland annat att han lider av ryggsmärta och är mycket underviktig. Han har förhöjda levervärden, lågt blodvärde och nystagmus (hoppande ögonrörelser) vilket kan vara symptom på Wenickes encefalopati (akut

neuropsykiatrisk rubbning till följd av tiaminbrist). Han har tidigare administrerats höga doser av vitamin B1. Han har även haft långvariga besvär med ångest och depression. [...] Förvaltningsrätten finner att utredningen visar att han till följd av sitt missbruk utsätter sin fysiska och psykiska hälsa för allvarlig fara och att han kan befara komma att allvarligt skada sig själv.

M28 - Under utredningen har det inkommit handlingar från sjukvården som visar att han har en allvarlig leverskada, levercirros, orsakad av alkohol. Han har också till följd av sitt allvarliga missbruk tidigare ådragit sig vätska i buken samt tappat mycket i muskelstyrka och muskelmassa. Han skakar och är gul i huden och i ögonvitorna. Han har vidare drabbats av alkoholtremens, har haft nedsatt andningsljud samt nedsatt vibrationssinne och sensibilitet i båda fötterna. [...] Av journalanteckning från den 23 februari 2023 framgår att testresultat visar höga värden och det bedöms finnas en risk för allvarliga blödningar i kroppen på grund av leverskada och åderbräck i matstrupen. Genom ett fortsatt missbruk av alkohol utsätter han sin hälsa för livsfara och riskerar en tidig död eftersom han redan har en konstaterad levercirros.

I en jämförelse av citaten avseende män och kvinnor blir det tydligt hur beskrivningen av kvinnornas hälsa skiljer sig från beskrivningen av mannens hälsa. Återigen blir det intressant att befinna sig på textnivå och studera skillnaden i detaljerna som framgår i beskrivningarna. I det andra citatet, avseende M28, ges inte någon förklaring av mannens psykiska hälsa. Den fysiska hälsan är däremot framträdande och beskrivs i yttersta detalj. I det första citatet nämns både den psykiska och fysiska hälsan. Den psykiska hälsan framkommer däremot endast i en enda mening, där mannen beskrivs ha långvariga besvär med ångest och depression. Utöver detta ges ingen information. Skillnaderna i rätten och nämndens beskrivningar av hälsan för kvinnor respektive män, förstärker den rådande diskursen beträffande vilka hälsoproblem som anses vara relevanta för dem utifrån deras kön. Att rätten och nämnden exempelvis betonar och ger mer utrymme för kvinnors psykiska hälsa bidrar till att reproducera stereotyper kring att män inte har problem med den psykiska hälsan.

Utifrån genusteorin och könsstereotyper beskriver Hirdman (2001, s. 48; Hirdman 1988, s. 23) hur mannen anses vara stark, hård och osentimental. Mannen är normen vilket gör att kvinnan blir hans motsats och därav anses vara svag och känslös. Enligt dessa normer kan

det betraktas som avvikande att diskutera mäns psykiska hälsa, eftersom männen enligt normen förväntas vara starka och stabila. För kvinnorna är det däremot mer naturligt att föra en diskussion kring den psykiska hälsan, eftersom att de anses vara sårbara, svaga och sentimentala. Rätten och socialnämndens beskrivningar följer därmed könsnormerna och därigenom även den heterosexuella matrisen avseende uppträdandet av genus (Ambjörnsson 2016, s.94-95). Exempelvis genom att rätten och nämnden är mindre benägna att ge lika stort utrymme till männens psykiska hälsa. Mannen ska ses som stark och hård, varav han aktivt måste uppträda utifrån dessa förväntningar för att uppfattas som en godtagbar och begriplig man. Kvinnan är däremot svag och känslös och bör istället uppträda utifrån dessa förväntningar.

Detta går i linje med studien av Samuelsson (2015, s. 194) där det framgår hur professionella konstruerar kvinnor som annorlunda biologiskt, socialt och psykiskt. Det finns en föreställning om att kvinnors missbruk beror på psykisk ohälsa och depression, till följd av föreställningen att kvinnor är mer sentimentala. Liknande beskrivs i Mattsson (2005, s. 77-78) och Storbjörk (2011, s. 186-88) där framkommer att kvinnors missbruk förknippas med bakomliggande problem, bland annat depression, annan psykisk ohälsa och tidigare jobbiga upplevelser. I Silva, Pereira och Pennas (2018, s. 6-9) beskrivs återigen liknande, där det fanns en föreställning om att kvinnors svaghet och emotionalitet hade en inverkan på deras missbruk. Det går hand i hand med förväntningen av motsatsen från män, det vill säga att män inte mår psykiskt dåligt.

6.4 Avvikande män och kvinnor

Inom detta tema kommer vi att beröra den livsstil som rätten och socialnämnden beskriver som avvikande. Temat framkom när vi fick syn på att det används olika ord för att beskriva män respektive kvinnors avvikande livsstil. För både män och kvinnor var avsaknaden av ett stabilt boende, arbete och försörjning faktorer som förklarades som avvikande. Det som vi har valt att fokusera på är beskrivningarna av män och kvinnor, avseende deras avvikelser från normen i samhället om hur individer ska leva ett "normalt" liv.

6.4.1 Bristande anpassning

I detta avsnitt kommer det fokuseras på rättens beskrivningar av män och kvinnors bristande anpassning till samhällslivet. Det kommer att fokuseras på rätten och nämndens formuleringar gällande männen och kvinnornas avvikande livssituation. Detta kommer att presenteras med två citat som berör män och två citat som berör kvinnor. Citaten som illustrerar rättens uttalanden om kvinnor följer nedan:

K1 - Hon är förhållandevis ung och har i dagsläget inget arbete eller annan sysselsättning. Vidare har hon ett relativt begränsat socialt nätverk och umgås främst i missbrukskretsar. Sammantaget finner förvaltningsrätten att missbruket allvarligt äventyrar hennes möjligheter att leva ett människovärdigt liv samt dominerar hennes livsföring på ett sådant sätt att hon till följd av missbruket löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv.

K27 - Till följd av sitt missbruk riskerar hon sitt boende och möjligheten att stå till arbetsmarknadens förfogande. Hennes liv domineras av alkoholmissbruket och hon har spenderat mycket stora summor på alkohol. Missbruket är så kraftigt att hon äventyrar sina möjligheter att leva ett människovärdigt liv.

I båda citaten framställs kvinnornas livssituation som undermålig till följd av missbruket och i förhållande till detta, uttrycker rätten att kvinnorna för närvarande riskerar att leva ett liv som inte är människovärdigt. I det första citatet uttrycker rätten detta med en skarp ton genom att skriva: "...missbruket allvarligt äventyrar hennes möjligheter att leva ett människovärdigt liv...". Användningen av ordet "allvarligt" påvisar rättens säkerhet i att kvinnan äventyrar sina möjligheter att leva människovärdigt, vilket framställer risken som betydligt stor. För båda kvinnorna talar rätten dock väldigt bestämt, vilket förstås utifrån användningen av ordet "äventyrar" som fastställer att kvinnorna genom sina närvarande livsval riskerar att leva ett ovärdigt liv för en människa. Rätten har grundat denna meningen på kvinnornas dåliga livssituation, men uttrycket förmedlar samtidigt en subjektiv värdering av kvinnors liv där det konstateras att deras liv inte är människovärdigt utifrån att de lever annorlunda från samhällsnormerna.

För männen framkommer det liknande formuleringar, men termerna som används är annorlunda. Följande citat illustrerar hur rätten skriver kring männen:

M1 - Han har ingen förankring på arbetsmarknaden och saknar arbete och fast bostad, vilket är en direkt konsekvens av hans missbruk. I takt med att han fortsätter befinna sig i missbruk bedöms han förflytta sig allt längre från arbetsmarknaden och bostadsmarknaden. Han lever ett kringflackande liv [...]. Han är 21 år. Han saknar inkomst och har uppgett att han försörjt sig genom att sälja kläder och droger. [...] Förvaltningsrätten bedömer mot bakgrund av det som framkommit om hans boendesituation, ekonomiska situation, sociala relationer och anknytning till arbetsmarknaden att han till följd av sitt missbruk löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv.

M27 - Han har ett långvarigt blandmissbruk och lever en vagabonderande tillvaro i Skåne och Halland när han inte varit på häkte/anstalt eller annan institution. Den 19 april 2023 påträffades han sovandes på en bänk utanför socialkontoret. Han var mycket svårväckt och var initialt knappt talbar och mycket förvirrad.

I det första citatet beskrivs mannen vara arbetslös och bostadslös, samt att han försörjer sig genom att sälja droger och kläder. Utifrån hans presenterade livssituation gör rätten ett värderande konstaterande genom att skriva: "Han lever ett kringflackande liv". Uttalandet kan framstå som grundat på sanning eftersom att mannen inte har ett permanent boende och legalt arbete, men uttrycket är formulerat på ett nedvärderande sätt. Ordet "kringflackande" innebär att en person är kringresande, men i praktiken används det i negativ mening för människor som inte anses göra nytta. Utifrån detta ordval kan det förstås att rätten betraktar mannens livssituation som en bristande anpassning, eftersom att hans liv inte liknar resten av samhället. För mannen i det andra citatet framkommer ett liknande konstaterande från rätten som tyder på att mannens liv anses brista i anpassning till samhället. I citatet skriver rätten att mannen lever en "vagabonderande tillvaro" utifrån att han uppehåller sig på flera ställen, vilket kan förstås som att mannen saknar en stabil livssituation enligt rätten. Ordet "vagabonderande" påvisar återigen att rätten betraktar denna formen av liv som bristande anpassning till samhället. Denna subjektiva värdering påvisar att rätten moraliserar mannens sätt att leva.

Sammantaget moraliserar rätten både män och kvinnors livssituation genom att använda olika termer. För kvinnorna var det mer tydligt formulerat att deras livssituation inte bedömdes som människovärdig, medan detsamma för männen formulerades mer subtilt genom användningen av ord som "vagabonderande" och "kringflackande". Utifrån Butlers (Ambjörnsson 2016, s. 94-95) heterosexuella matris kan rättens tydliga uttalande för kvinnornas bristande anpassning till samhället, förklaras utifrån att kvinnor som inte lever i enlighet med samhällsnormerna betraktas som norm-stridande. Kvinnans feminitet blir obegriplig för rätten när hon inte lever som resterande kvinnor i samhället, varav kvinnans liv konstateras som avvikande och benämns som icke-människovärdigt. För männen gäller detsamma utifrån maskulinitetsnormerna, där en man som inte har arbete och boende framstår som en mindre maskulin man. Faktumet att det används mer subtila, men negativt laddade ord för mäns bristande anpassning kan kopplas till att förväntningarna på män är högre gällande arbete, försörjning, stabilitet och självständighet utifrån maskulinitetsnormer.

Studier som Gustafsson (2001, s. 309-310) förklarar att en försämrad livssituation, avsaknad av arbete och bostad förekommer för båda könen. I Snitzman (2007, s. 109-119) framgår det att genus spelar roll i skapandet av moraliserande och normativa system kring drogbruk, där det bestäms vilka beteenden som är acceptabla och för vem. I Landers avhandling (2003, s. 250) framgår det på liknande sätt att behandlingshem och myndigheter som möter missbrukande kvinnor tenderar att betrakta kvinnorna som onormala i förhållande till resterande kvinnor i samhället. Vidare förklarar Lander (ibid, s. 187-189) hur kvinnor som missbrukar präglas av sin samhällsställning som "missbrukande kvinna" och betraktas som en dålig kvinna i relation till den normativa feminiteten. Detta föranleder att kvinnorna döljer tecken på förfall och omoral, för att uppfattas som godtagbara. Förväntningarna avseende kvinnor baseras på tanken om kvinnan som dygd och moralbärare.

6.4.2 Avvikande livsstil

I detta avsnitt kommer vi att beröra hur förvaltningsrätten och socialnämnden formulerar sig kring de missbrukande männen och kvinnornas livsstil. Livsstilen för både män och kvinnor dominerades av missbruket och finansieringen av missbruket. För kvinnorna framkom finansiering genom prostitution och kriminalitet. För männen framkom enbart finansiering genom kriminalitet. I beskrivningarna kring män och kvinnors finansiering av missbruket är

det påtagligt att rätten betraktar bådas livsstil som avvikande och livsförstörande, men kvinnornas situation framställdes som allvarligare än männens. Citat som illustrerar kvinnornas situation presenteras nedan:

K4 - Hon finansierar sitt missbruk på ett sätt som förvaltningsrätten menar är destruktivt. [...] Förvaltningsrätten anser att utredningen i målet talar för att hon befinner sig i en livssituation där missbruket har kommit att dominera hennes vardag. Med hänsyn till risken för att den situation hon befinner sig idag blir bestående bedöms hon löpa en uppenbar risk att förstöra sitt liv i lagens mening. [...] Hon har ett missbruk som utifrån läkarintyg dels ger risk för intoxikation, dels att hon riskerar sin hälsa på olika sätt, bland annat genom blodsmitta och på det sätt hon finansierar sitt missbruk.

K13 - Hon saknar för närvarande sysselsättning varför hon erhåller försörjningsstöd. Vidare framgår av utredningen i målet misstankar om att hon riskerar att hamna i allvarliga konflikter med kända kriminella personer och att hon själv utsätter sig för risker för att finansiera sitt missbruk. Under nuvarande förhållanden, där missbruket präglar hennes tillvaro, äventyrar hon allvarligt sina framtidsutsikter och riskerar att hamna i ett socialt utanförskap. Förvaltningsrätten anser därför att hon löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv om hon inte kommer ifrån missbruket.

I citatet avseende K4 framgår det att kvinnan finansierar sitt missbruk på ett destruktivt sätt som riskerar att förstöra hennes liv och hälsa, bland annat genom blodsmitta. Detta kan tolkas som att rätten syftar till att kvinnan prostituerar sig. Genom begreppet modalitet och rättens formulering "är destruktiv" kan det förstås att rätten bestämt fastställer meningen om att finansieringen är destruktiv för kvinnan. I citatet framgår det även en klar oro för kvinnans framtid till följd av missbruket och dess finansiering genom formuleringen: "...Med hänsyn till risken för att den situation hon befinner sig idag blir bestående bedöms hon löpa en uppenbar risk att förstöra sitt liv...". Ordet uppenbart tydliggör att rätten ser en självklar risk för att kvinnans liv förstörs om hon fortsätter i denna riktning, vilket kan påvisa att rätten anser finansieringen som problematiskt och att kvinnan behöver undkomma ifrån det.

I citatet avseende K13 framgår det hur kvinnan riskerar att hamna i konflikt med kriminella personer och utsätter sig själv för risker för att finansiera sitt missbruk, samt att missbruket präglar hennes tillvaro och riskerar att allvarligt äventyra hennes framtid. Formuleringen kring att kvinnan utsätter sig för risker med den bestämda böjningen "utsätter" visar att kvinnan konstateras göra detta. Detta är ett betydligt klarläggande uttryck från rätten, som begrundas i misstankar om att kvinnan är i konflikt med kriminella personer som framkommit i utredningen. Utifrån sammanhanget blir det tydligt att rätten utan konkreta grunder till att kvinnan utsätter sig för risker, konstaterar det som ett faktum.

För männen framkommer det likt kvinnorna formuleringar i termer om livsförstörande risker, men detta görs mindre kraftfullt. Följande citat avser hur rätten skriver om män:

M10 - Han är dömd för flera brott som påvisar narkotikamissbruk och bristande impuls kontroll. Risken för våldsbrott är hög vid fortsatt missbruk. Även risken för fortsatta kriminella handlingar anses stora om missbruket inte upphör, vilket innebär att han löper risk att förstöra sitt liv. [...] Han har gjort flertalet impulsiva försäljningar av sina och andras saker i syfte att finansiera sitt missbruk. Han har därutöver inte kunnat behålla arbeten på grund av sitt missbruk [...].

M19 - Han är bostadslös, saknar ekonomi och har förlorat tidigare anställning. Han försörjer sig genom illegal verksamhet vilket har lett till åtal och fällande domar. [...] Han har stora skulder hos kronofogden. Han saknar inkomst till sin försörjning och uppger själv att han får pengar genom olaglig verksamhet. [...] Förvaltningsrätten anser att vad som framkommit i målet om hans personliga förhållanden ger stöd för bedömningen att han till följd av missbruket äventyrar sina levnadsförhållanden på ett sådant sätt att han löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv.

För mannen i det första citatet uttrycker rätten att mannens fortsatta missbruk medför risk för att hans kriminalitet fortskrider och att det innebär att han löper risk att förstöra sitt liv. Utifrån sammanhanget kan det förstås att mannen inte har kunnat behålla ett arbete till följd av missbruket, att han har blivit dömd för flera brott och har en bristande impuls kontroll. Mannens risk att förstöra sitt liv genom kriminaliteten kan utifrån dessa förhållanden framstå som allvarlig, men det nämns inga förstärkande eller allvarligt betonade ord för mannen. Det

framgår heller inte att mannen utsätter sig för fara, trots att han bedöms ha en hög risk för våldsbrott. För mannen i det andra citatet uttrycker rätten ett mer säkert och allvarligt konstaterande gällande mannens risk att förstöra sitt liv. Rätten hänvisar till mannens livssituation och skriver: "...han till följd av missbruket äventyrar sina levnadsförhållanden på ett sådant sätt att han löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv." I citatet gör rätten ett konstaterande om att mannen löper en "uppenbar" risk att förstöra sitt liv, vilket visar att risken anses vara självklar. Mannens kriminalitet och livssituation konstateras även som ett "äventyrande" av hans levnadsförhållanden, vilket påvisar att rätten utöver att betrakta mannens kriminalitet som en livsförstörande risk även betraktar kriminaliteten som hämmande för hans levnadsförhållanden.

Sammantaget beaktar rätten och nämnden både män och kvinnors avvikande sätt att finansiera sitt missbruk, som destruktivt och äventyrande för deras levnadsförhållanden. Rättens beskrivning av mäns kriminalitet skiljer sig däremot avsevärt från hur kvinnors kriminalitet beskrivs. Män bedöms inte allvarligt riskera att förstöra sina liv när de finansierar sitt missbruk genom kriminalitet. För män befaras det heller inte att de kan bli utsatta för fara genom kriminaliteten, vilket framgår för kvinnorna. Detta kan tolkas som att diskursen som råder inom rätten är att män från skillnad till kvinnor inte utsätts för eller hamnar fara i samband med en avvikande livsstil. Männerna är inte i behov av skydd på samma sätt för att undkomma den avvikande livsstilen och därav betonas inte deras avvikande livsstil lika kraftigt.

Utifrån Hirdmans (1988, s. 15-16) begrepp genuskontraktet kan det förstås att det inom rätten råder en föreställning om att män och kvinnor har olika egenskaper, och förväntas ha olika behov. Genuskontraktet är ett kontrakt som fastställer könens positioner i samhället utifrån vad som anses vara deras biologiska egenskaper, där mannen är försörjaren och kvinnan förlitar sig på mannen. Mannen är exempelvis självständig, stark och aktiv, medan kvinnan är beroende, svag och passiv. Föreställningarna om kvinnan som svag och beroende kan förklara varför rätten betonar att kvinnorna utsätter sig för risker och behöver undkomma ifrån livsstilen. Föreställningarna förklarar samtidigt varför männens avvikande livsstil inte betonas som lika allvarligt och varför det saknas formuleringar om att män utsätter sig för risker genom livsstilen. Detta eftersom att män anses vara starka och självständiga nog att värna om

sig och hantera den kriminella världen. Kvinnorna som anses som svaga och beroende, avviker mer i den livsstilen till följd av sitt köns egenskaper och förväntningar.

I sin avhandling framför Mattson (2005, s. 141-142) att mäns missbruk och kriminalitet bidrar till att förstärka deras manliga identitet, medan detsamma inte gäller för kvinnor. I Samuelssons (2015, s. 194) studie framgår det att professionella inom missbrukarvården har en föreställning om att kvinnor är mer sannolika att bli socialt utsatta vid missbrukande än män, eftersom att de är sårbara, inte kan försvara sig och riskerar att bli utsatta för övergrepp. Detsamma framgår även i Silva, Pereira & Pennas (2018, s. 6-9) studie som presenterar att professionella har föreställningen om att kvinnor till följd av missbruket är mer utsatta för prostitution och exploatering, eftersom att missbruksmiljöer är mer anpassade efter mäns förutsättningar. Att könsnormer styr professionellas bedömningar lyfts även upp av Schlytter (1999, s. 129-131) som menar att normerna kopplat till flickors kön styr rättens bedömning av vad som är ett nedbrytande beteende och skadligt missbruk för flickor. Samtidigt tillåter föreställningarna och normerna om hur pojkar ska vara inom rätten, att pojkar nedbrytande beteende och missbruk blir mer tolererat. Det leder till att flickors beteende som egentligen är normalt bedöms som avvikande, grundat på föreställningen om att flickor är sårbara och inte kan försvara sig för faror (ibid.).

7. Avslutande diskussion

I detta avslutande avsnitt kommer vi att föra en sammanfattande diskussion genom att återkoppla till studiens syfte och frågeställningar. Vi kommer även att föra ett kort resonemang kring moral i samband med den sista delen av Faircloughs tredimensionella modell, den sociala praktiken.

Syftet med vår studie var att undersöka LVM-domar i Skåne län ur ett genusperspektiv med hjälp av kritisk diskursanalys. För att undersöka detta formulerade vi tre frågeställningar med en koppling till de tre dimensionerna av Faircloughs modell. Med hjälp av genusteori undersöktes huruvida könsnormer framkom i förvaltningsrättens bedömningsunderlag avseende LVM-vård för kvinnor och män. Våra resultat är förenliga med tidigare forskning om genus och missbruk. Baserat på resultaten i studien går det att se ett mönster i hur

förvaltningsrätten och socialnämnden lägger olika fokus i sina bedömningar beroende på kön, vilket bekräftar samhällets konstruktion av könsnormer.

Den första frågeställningen berör textnivå i Faircloughs modell och lyder: *På vilket sätt konstrueras missbruket och dess konsekvenser för kvinnor och män i LVM-domar språkligt?*

I relation till denna frågeställning kom vi fram till att det genomgripande används skarpa ord för kvinnor och att deras situation i förhållande till männen betonas som allvarigare. Det var speciellt tydligt inom teman som "socialt liv" och "familj & föräldraskap". Avseende kvinnornas sociala liv använde rätten uttryck som "socialt utanförskap" och "socialt marginaliserad", för att beskriva kvinnornas sociala konsekvenser av missbruket.

Det användes även ord som "allvarligt" med syftet att betona allvarligheten med kvinnornas sociala situation. För männen framkom det däremot varken ord som betonade allvarligheten med deras sociala liv eller konstateranden om att de riskerar att hamna i utanförskap.

I relation till föräldraskapet betonade förvaltningsrätten och socialnämnden brister i kvinnornas föräldraskap och uppmärksammade missbrukets konsekvenser för kvinnans barn genom användandet av skarpa ord som "skadar". Avseende männen nämndes föräldraskapet utan att problematiseras genom beskrivningar som "inte kunnat träffa sina barn", vilket avsatte ansvaret från männen och framställde dem som passiva.

Vår andra frågeställning berör den diskursiva praktiken och lyder: *Vilka diskurser om kön kan identifieras i domarna?* Utifrån denna frågeställning har vi identifierat att de diskurser som går att finna om kön inom LVM-domar överensstämmer med könsnormerna inom den dagsaktuella diskursen. Det framkom tydliga förväntningar om kvinnan som omvårdande, känslös, svag, och beroende. Avseende män framkom motsatsen, där männen förväntades vara starka, osentimentala, självständiga och aggressiva. Detta blev särskilt tydligt inom temat "socialt liv". Kvinnors umgänge i missbrukskretsar betonades som allvarligt och skadligt för henne eftersom hon far illa, medan umgänget inte betraktades som en personlig fara för männen. Inom temat "familj och föräldraskap" framkom tydliga förväntningar kring att kvinnan bör värna om sin familj och barnen, medan det inte förekom samma förväntningar för männen. I temat "hälsa" gavs det lite utrymme till mäns psykiska hälsa, medan kvinnors psykiska hälsa kunde beskrivas i detalj. Detta går att tolka utifrån Hirdman (2001) och Butler (2007), genom en vilja att återskapa det manliga och kvinnliga i syfte att begripliggöra könen.

Vår sista frågeställning har en koppling till den sociala praktiken och lyder: *Vilka konsekvenser medför konstruktionerna i LVM-domarna för verksamma i socialt arbete i fråga om utmaning och reproducering av normer kring kön?* Resultatet av studien visar att normativa föreställningar om kön genomgripande återkommer i rätten och socialnämndens bedömningar i LVM-domarna. Dessa föreställningar är subtilt inbäddade i rätten och nämndens beskrivningar, vilket kräver en språklig analys för att identifiera de rådande diskurserna. Hirdman (2001) och Butler (2007) beskriver hur de stereotypa könsnormerna skapas av en sanningsregim, som gör att normer påtvingas som sanning genom användning av diskurser och makt. Detta tydliggör att normativa tankar om kön förekommer i LVM-domarna, eftersom att aktörerna i socialnämnden och förvaltningsrätten ingår i den dagsaktuella diskursen. Verksamma inom socialt arbete kan på samma sätt bidra till upprätthållandet och återskapandet av konstruktioner av kön.

Vi anser att upprätthållandet av könsnormerna kan leda till att missbrukande män och kvinnor som står utanför stereotypen går miste om att få rätt hjälp, vilket även lyfts upp av Samuelsson (2015, s. 200-202) som betonar att stereotypiska ageranden kan förhindra missbrukare från att söka vård eller få sina hjälpbehov bemötta. Vi anser att rättsliga bedömningar som påverkas av könsnormerna kopplade till individens kön, kan medföra särskilda konsekvenser för individer som är aktuella för LVM. Det är exempelvis möjligt att föreställningarna om att kvinnor förväntas bli mer utsatta genom sitt missbruk och saknar förmåga att värna om sig, kan föranleda att kvinnor blir mer aktuella för tvångsvården i syftet att skyddas. Förväntningarna om män som anses vara starka och självständiga, kan samtidigt leda till att människors problematik minskas och deras hjälpbehov inte tillgodoses. Detta lyfts även upp av Gustafsson (2001, s. 320) som menar att föreställning om missbrukande kvinnor som socialt utsatta, kan medföra att tvångsvård tillämpas mer för kvinnor än för män.

Utöver upprätthållandet av könsnormer har vi upptäckt att rätten och nämnden har föreställningar om hur män och kvinnor ska leva respektive inte leva, vilket vi menar är moraliserande. Inom temat "avvikande män och kvinnor" framkom följande utstående formulering avseende två av kvinnorna: "...äventyrar sina möjligheter att leva ett människovärdigt liv". Detta uttryck speglar hur rätten och nämnden värderar kvinnornas sätt att leva sitt liv. Det är ytterst intressant hur rätten har uttryckt sig eftersom att innebörden av ett människovärdigt liv är subjektivt. Vad är ett människovärdigt liv och vem är det som

bestämmer det? Denna formulering förekom bara i domar avseende kvinnor, vilket överensstämmer med Landers (2003, s. 187-189) beskrivning av kvinnan som moralbärare. Lander beskriver hur missbrukande kvinnor styrs av den samhälleliga uppfattningen som "avvikande kvinna" i relation till den normativa femininiteten, vilket leder till ett behov att dölja tecken på förfall och omoral för att uppfattas som godtagbar.

Avslutningsvis anser vi att det är viktigt att synliggöra könsnormer och normativa föreställningars betydelse inom socialt arbete, för att kunna motverka att professionellas bedömningar och arbete med klienter färgas. Kön bör inte spela roll inom bedömningar av tvångsvård, eftersom det riskerar att leda till godtyckliga beslut. Det är däremot inte fördelaktigt att helt bortse från kön eftersom att kön i realiteten är en faktor som spelar roll i samhället. En persons kön kan både medföra en gynnande och missgynnande position i samhället beroende på de rådande diskurserna. Inom rättsliga sammanhang menar Svensson (1997, s. 306-307) exempelvis att könsneutraliteten inte tar hänsyn till det kvinnliga könet och därav bedöms kvinnor utifrån en norm som osynliggör dem. Det är därmed betydelsefullt att professionella inom socialt arbete är medvetna om könsnormernas inverkan på arbetet, för att motverka dess reproduktion. Under studiens gång upptäckte vi att forskningen inom ämnet är begränsad. Fortsättningsvis anser vi därav att det behövs ytterligare forskning avseende genuskonstruktioner inom rättens domstolsbeslut och socialnämndens bedömningar.

Referenslista

- Ambjörnsson, Fanny (2016). *Vad är queer?*. 2. Utg. Stockholm: Natur & kultur.
- Bryman, Alan (2018) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3. Uppl. Malmö: Liber.
- Butler, Judith (2007). *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos
- Dahlstedt, Magnus & Vesterberg, Viktor (2020). Kritisk diskursanalys. I: Gruber, Sabine & Dahlstedt, Magnus (red.). *Metoder för forskning i socialt arbete: hur, var och varför?*. Malmö: Gleerups.
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.
- Gustafsson, Ewa. (2001). *Missbrukare i rättsstaten. En rättsvetenskaplig studie om lagstiftning rörande tvångsvård av vuxna missbrukare*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Hirdman, Yvonne (1988). *Genussystemet - teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning*. Uppsala: Maktutredningen.
- Hirdman, Yvonne. (2001). *Genus: om det stabila föränderliga former*. 1. Uppl. Malmö: Liber.
- Lander, Ingrid (2003). *Den flygande maran. En studie om 8 narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Lind, Rolf (2019) *Vidga vetandet- Teori, metod och argumentation i samhällsvetenskapliga undersökningar*. Lund. Studentlitteratur.
- Mattsson, Tina (2005). *I viljan att göra det normala: En kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården*. Doktorsavhandling (monografi), Socialhögskolan. Égalité.
- Mortensen, Ellen (2007) Inledning. I: Butler, Judith. *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos.
- Rennstam, Jens & David Wästerfors (2015) *Från stoff till studie: om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.

- Samuelsson, Eva (2015): Substance Use and Treatment Needs: Constructions of Gender in Swedish Addiction Care. *Contemporary drug problems*, Vol.42 (3), p. 188-208.
- Schlytter, Astrid (1999). *Kön och juridik i socialt arbete: tillämpningen av 3§ LVU på länsrätt nivå*. Studentlitteratur AB.
- SFS 1988:870. Lag om vård av missbrukare i vissa fall.
- SFS 1974:152. Regeringsformen.
- Silva, Érika Barbosa de Oliveira, Adriana, Lenho de Figueiredo Pereira & Penna, Lúcia Helena Garcia (2018). Gender stereotypes in psychosocial care for female crack and powder cocaine users. *Cad Saude Publica*. 34(5), pp. 1–10.
- Socialstyrelsen (2021) *LVM - Handbok för socialtjänsten*. Socialstyrelsen.
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handboker--juridisk-handbok/2021-6-7446.pdf> [Hämtad: 2024-05-07].
- Storbjörk, Jessica (2011). Gender Differences in Substance Use, Problems, Social Situation and Treatment Experiences among Clients Entering Addiction Treatment in Stockholm. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*. Vol.28(3), p.185-209.
- Svensson, Eva-Maria. (1997). *Genus och rätt-en problematisering av föreställningen av rätten*. Doktorsavhandling, Göteborgs universitet. Uppsala: Iustus Förlag.
- Sznitman, Sharon Rödner (2007). Drugs and gender. *Nordic Studies on Alcohol & Drugs / Nordisk Alkohol- & Narkotikatidskrift*. Vol.24(2), p. 107–126.
- Söderström, Karin & Skårderud, Finn (2013) ‘The Good, the Bad, and the Invisible Father: A Phenomenological Study of Fatherhood in Men with Substance Use Disorder’, *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, Vol.11(1), p. 31–51.
- Wenneberg, Søren Barlebo (2010). *Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv*. 2. uppl. Malmö: Liber.
- West, Candace & Zimmerman, Don H. (1987). Doing gender. *Sage Publications* Vol. 1, No. 2, 125-151. Vetenskapsrådet. (2017). God forskningsred. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*.

Lund: Studentlitteratur.